

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen kunnen verwoorden wat bedoeld wordt met de grondwettelijke scheiding van kerk en staat;
- ❖ De leerlingen weten in grote lijnen de staatkundige geschiedenis van ons land tijdens de Franse tijd;
- ❖ De leerlingen kunnen een voorbeeld geven van een blijvende verandering stammend uit de Franse tijd.

Aantal lessen 5

Lesonderdelen *Vertelling*

1. Sneeuwjacht in Rusland; de terugtocht
2. Oranje komt terug!
3. Smokkelaars (facultatief)

Leestekst

Oproer in Amsterdam

Leerlingenboek

De Bataafse Republiek
 Napoleon Bonaparte
 Het Koninkrijk Holland
 Een deel van Frankrijk
 Bevrijding

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** **SNEEUWJACHT IN RUSLAND; DE TERUGTOCHT**

‘Loop, lomperd! ... Ga er anders bij liggen, welja, dan vries je dood ... Vooruit toch, kere! Ben je zó zot? Vooruit, volhouden! We zijn er haast’, gromt een zware stem en een stevig vuiststoot zet de woorden kracht bij. Samen zwoegen ze voort, vóóran in de donkere drom afgejakkerde soldaten, die in de duistere nacht door de eindeloze sneeuwvlakte trekt. Sámen, achter elkaar. Frans Pommer, één van de weinige overgebleven Hollandse conscrits, gaat voor. Jean Larousse, één van Napoleons oude kurasiers, volgt hem.

‘Lopen moet je, of doodvriezen. ‘t Is één van beide! Vooruit!’ Frans Pommer kan bijna niet meer. Zijn moede ogen hebben het verlangend staren in de verte allang opgegeven. Ze blikken versuft op de ruggen van zijn makkers die voor hem gaan. Soms vallen ze moedeloos dicht en sjokt hij blind, half bewusteloos verder. Door zijn versleten schoeisel steken de pijnlijk verkromde, bevroren tenen.

Lopen moet hij, doorlopen, altijd maar doorlopen. Stilstaan is de dood. Ja, ja, dat weet hij wel. Jazeker, dat weet hij wel. ... Maar hij kan niet meer. Al dagen-, wekenlang zwoegen ze door de onmetelijke sneeuwvelden van dit ellendige land. Soms, als ze hout vinden, dan maken ze een vuur. Dan koken ze soep van dode paarden en vechten ze om het beste plekje bij de vlammen. Soms overnachten ze in een afgebrande, eenzame

1. De Fransen in ons land

boerderij, of in de ruïne van een geplunderd en verlaten klooster. Dan worstelen ze om binnen te komen. Wie buiten blijft, die sterft in de moordende ijskou. Ieder denkt aan zichzelf, niemand denkt aan een ander.

Maar de oude kurassier stoot hem vooruit. Hij waarschuwt hem. 't Is vreemd dat hij dat doet. Wat scheelt het die Fransman of zo'n Hollandse jongen neervalt en sterft in de sneeuw? 't Is vreemd, maar hij heeft gelijk. Frans Pommer spert zijn ogen wijd open. Hij wil niet slapen; moedig steekt hij zijn half verlamde benen weer vooruit. Hij verzamelt al zijn wilskracht. Hij moet verder. Als hij stilstaat, overvalt hem de slaap en de vermoeidheid. Dan zullen ze hem wegstoten uit de drom. Hij moet! Zwijgend zwoegen ze verder. De ongelukkige Franse soldaten, het schamel overschot van Napoleons 'Grande Armee'. Ze trokken naar Moskou, om daar Tsaar Alexander de wet voor te schrijven. Moskou, dat nu bijna vernietigd is door de woeste aanvallen van de kozakken. Nu zijn ze bijna omgekomen in de onherbergzaamheid van dit barre land. Ze moeten weg! Weg uit die verschrikkelijk vlakke, waar geen einde aan komt. Weg uit dit vervloekte Rusland. Wat waren ze dappere, gezonde en vrolijke kerels toen ze in Rusland kwamen! Alles was groen en levend. Maar nu, als laffe, uitgeputte en wanhopige vluchtelingen trekken ze terug. Nu is Rusland wit en dood! Alles lijkt dood en begraven onder de sneeuw. En wie nog leven? Ze moeten óók dood. Ze moeten óók begraven onder de sneeuw!

Frans Pommer sjokt vooruit. Een gescheurde soldatenjas hangt om z'n hoofd. Zijn wapens heeft hij weggegooid. Wat maakt hem de vijand uit? Zijn de honger en de kou al geen vijanden genoeg? Hoe lang houdt hij het nog vol? Holland is zó ver weg! En al z'n makkers? Ze zijn weg... Achter hem loopt een oude kurassier. Hij stompt hem vooruit als hij stilstaat. 't Is vreemd....! Een Fransman!

De honderden voetstappen knerpen in de sneeuw. Het klinkt als een eentonig geruis. In de oren van de jonge Hollander klinkt het als vreemde, vleiende muziek; 't klinkt als een slaaplied. Vreemde, mooie dromen dwalen door z'n moede hoofd. Dromen van thuis.... Hij begrijpt er niets van.... Even moet hij stilstaan en rusten. Even maar! En zijn knieën knikken, zijn hoofd zakt dieper weg. Een mager huzarenpaard, dat twee zieke soldaten draagt en met hangende kop voorbij schonkt, stoot hem omver...

'Lomperd! Nu is het voor het laatst! Blijf ander maar liggen. 'k Ben geen kindermeid!' gromt de oude snorbaard achter hem. Met zijn sterke hand sleept hij Frans overeind en duwt hem vooruit in de drom soldaten. Zelf marcheert hij stevig door. Stram en rechtop, zoals een echt soldaat van Napoleon betaamt. Zijn prachtige, witte uniform hangt gescheurd om zijn lijf. Zijn helm met de lange haarpluim heeft hij verloren. In plaats daarvan heeft hij een oude bontmuts van de vijand over zijn grijze haren getrokken. Het lange kurassierssabel hangt aan een touw om zijn linkerarm. Zijn ogen glijden over het schamele samenraapsel van het eens zo prachtige leger. Jean Larousse schudt zijn grijze hoofd. 'Jammer, jammer', mompelt hij. 'Sire, hoe jammer!'

Wat kan hem eigenlijk zo'n halfdode Hollandse conscrit schelen. Zeker net zo'n vreemdeling die de keizer haat? Hoor de mompelende stemmen van al die vreemden! Ze vloeken Napoleon, de geweldenaar die ze dwong om mee te gaan. Nee, hij haat zijn keizer niet! Hij deelde zijn glorie, hij deelt ook zijn schande. Hij, Larousse, is een trouw soldaat. Maar zo'n Hollander? Die moet hij maar laten liggen in de sneeuw. En toch... Van binnen is er dat wondere, warme medelijden met de stakker, die vecht voor zijn leven, vecht tegen de moordende kou en die wrede honger!

Al zwaarder hangt Frans aan Larousses arm. Zijn hoofd leunt tegen de schouder van de goede Fransman. Frans' knieën knikken en hij smakt voorover. Wéér sleept Larousse hem overeind. 'Stommerd! Loop!' Met zijn volle gewicht laat Frans zich tegen de kurassier aanvallen en glimlacht. 'Moeder...', fluistert hij, 'moeder... zo is het goed.' De oude snorrenbaard staat stil en duwt een opdringende makker aan de kant. Hij

mompelt een verwensing over zijn weekheid voor zo'n jonge soldaat. Maar toch, hij kan het niet over zijn verkrijgen om de jonge Hollander hier te laten neerstorten en zijn graf te laten vinden onder de sneeuw...

Ziet hij dat goed? Doemt daar in de verte de zwarte romp van een groot gebouw? Een klooster? Vlug moet hij zijn! Wie het eerst de veilige muren bereikt, heeft de meeste kans om binnen te komen. Ruw stoot hij Frans wakker. Zijn vuist schudt de knaap duchtig heen en weer. 'Toe dan, slaapkop! Toe dan. Doe wat ik je zeg! Klim op mijn schouders!' Larousse bukt. 'Toe dan.... of niet?' Frans gehoorzaamt. Hij valt op de gebukte kurassier neer. 'Nee, sukkel, zo niet. Zo rollen we beiden in de sneeuw! Niet op m'n rug! Hoor je me niet?! Op mijn schouders! Je benen over mijn schouders. Toe dan..! Ja, zo is het goed!' De oude kurassier strekt zijn stramme knieën. Hij voelt de zware last op zijn afgematte lichaam drukken. Schuift weer in de drom en zeult Frans zwijgend mee.

Frans Pommer probeert wakker te blijven. Hij voelt een vage, vreemde schaamte om gedragen te worden. Maar door zijn verwarde denkbeelden winden zich mooie droombeelden van moeder, rode bloemen en rood vuur. De drom gaat voort. Hier valt er één. Daar weer één. De bevroren sneeuw knerpt eentonig onder de zware voetstappen. Dan komt er onrust in de groep. Het vage donkerte, gehuld in de nevel van de sneeuwjacht, wordt scherper. Ze dringen vooruit, ze worstelen om vooraan te komen. Daar zijn de muren zie hen voor een paar uur kan beschermen voor de moordende ijswind. Het wordt een wedloop!

Larousse kijkt vooruit. Een bittere lach speelt om zijn lippen. Moet hij zich óók tussen al die anderen dringen? Wat scheelt hem zijn leven?! De zwaarte drukt op zijn schouders. In zijn ziel is dat vreemde, drukkende gevoel voor die stakker! Vooruit dan! Steviger grijpt hij Frans om de knieën. 'Houdt vast!' schreeuwt hij met een schorre stem. Geen antwoord! Zal de knaap al doodgevroren zijn? Vooruit! Hij is één van de eersten. Daar is de brede deur, die open staat. Worstelend en schreeuwend dringen de soldaten naar binnen. Larousse worstelt mee! Zijn armen zijn sterk. Eén arm omknelt Frans' benen. De andere rukt en wringt. Achter hem dringen soldaten hem vooruit. 't Gaat er woest aan toe. De last op zijn schouders maakt hem topzwaar. Larousse wankelt, grijpt zich vast aan een richel van de donkere gangmuur. Hij smakt neer op z'n knieën, Frans stort over hem heen.

'Terug, terug!' buldert hij in een onbegrepen angst om het lot van zijn beschermeling. 'Terug!' Larousse springt op, slaat de opdringende soldaten achteruit, grijpt Frans bij de schouders en sleept hem weg een kamer in. Daar, in een lege hoek, zakt hij uitgeput met de Hollander in zijn armen neer.

Frans beweegt zich. Zijn bewusteloosheid, de voorbode van de bevroeringsdood wijkt. Hij opent zijn ogen en staart wezenloos in het donker. Hij begrijpt het niet. Frans glimlacht en sluit zijn ogen weer. Nóg leeft hij in zijn mooie dromen. Moeders armen stengelen zich om hem heen. Ze verwarmt hem met haar lichaam.... Alleen, 't is zo vreemd!

Bron

W.G. van de Hulst, *Van Hollandse jongens in de Franse tijd*, Baarn: Bosch&Keuning N.V. z.j. pag. 5-12.

Gespreksvragen

1. Wat is medelijden hebben met iemand? Kun je dit duidelijk maken aan de hand van dit verhaal?
 - Ken jij iemand die medelijden en ontferming met een 'zwakke' heeft? En zorg jij voor de 'zwakkere'?

1. De Fransen in ons land

- De Heere Jezus wordt ook wel ‘de Medelijdende Hogepriester’ genoemd? Waarom wordt Hij zo genoemd?
Hebreeën 4 vers 15: Want wij hebben geen Hogepriester Die niet kan medelijden hebben met onze zwakheden, maar Die in alle dingen gelijk als wij is verzocht geweest, doch zonder zonde.

2. De kurassier is een edel man. Hoe kun je merken dat het een edel man is?

- *Zijn zorg voor de Hollandse conscrit;*
- *Hij deelt in de glorie én in de schande van zijn meester (Napoleon).*

Vertelling 2 ORANJE KEERT TERUG!

‘Vrouw, we halen de Oranjevlag maar vast tevoorschijn’, zegt Pronk op de avond van 16 november 1813, als hij thuiskomt. ‘Zou je dat wel doen?’ vraagt ze bezorgd. ‘We hebben hier nog een troep Franse soldaten en die luitenant, die Duitser...’ ‘Ach, ik zal je ’s zeggen wat ze in de stad zingen:

De arend is geplukt,

De veren zijn verstoven!

De keizer is gevlucht

’t Is gauw: Oranje boven!

En dan moeten wij toch zeker niet de laatste wezen die de vlag uitsteken?’ ‘O, vader!’ roept Arie, ‘mag ik morgen ook naar de stad?’ ‘Jij mag niet, maar je moet! Jij bent vanaf nu mijn snelle bode!’ ‘Fijn!’ juicht Arie, ‘en wat moet ik dan doen?’ ‘Alles wat ik je zeg. Dit is het eerste: Ga naar bed en slaap! Morgen vroeg heb ik je nodig. Droom maar van Oranje..... ’t zal snel genoeg werkelijkheid wezen. Maar...eh, niet te lang, want morgenochtend vroeg ben je mijn spion!’ ‘Maar wat moet ik dan doen, vader?’ ‘Alleen maar kijken, jongen! Zo gauw je iemand met “oranje” op ziet, dan moet ik het zo snel mogelijk weten. Begrepen?’ ‘Komt in orde, vader!’ zegt Arie, terwijl hij het kleine trapje naar de zolder opklimt.

‘Vader, vader! In de stad lopen deftige heertjes met “oranje” op!’ schreeuwt Arie de volgende morgen vroeg. Hij is al voor zevenen naar Den Haag gegaan. Meteen is hij terug gerend. ‘Heb ik het niet gezegd?’ jubelt Pronk. ‘Weet je ook wie het waren, jongen?’ ‘Ja’, antwoordt Arie opgewonden, ‘het waren de jongens van Graaf van Hogendorp!’ ‘Prachtig! Vrouw, wat zeg je ervan? Doet God geen grote dingen? Ik moet meteen weg. Ik moet naar meneer Van Limburg Stirum.’ Moeder Pronk kijkt met tranen van blijdschap in haar ogen naar haar man, die zich haast om weg te komen. ‘Dag vrouw, tot straks!’ en weg is Pronk. Op de Scheveningseweg ziet hij een wagen richting de stad rijden. ‘Hé!’ schreeuwt hij tegen de voerman. En als een kleine jongen springt hij achterop de wagen. ‘Zo, dat gaat sneller dan lopen!’ Maar het kan Pronk niet vlug genoeg gaan. ’t Duurt veel te lang naar z’n zin voordat de voerman de straat van de graaf binnenrijdt. Pronk springt de wagen af, mompelt haastig een groet en laat enkele seconden later de koperen klopper op de hoge voordeur dreunen. ‘Kom binnen, Pronk!’ Het is de graaf zelf die open doet. Op zijn hoed draagt hij een grote oranje kokarde. ‘Kom binnen trouwe Oranjeman!’ herhaalt de graaf. Pronk kijkt verbaasd naar de oranje bloem op de hoed van de graaf. ‘Is het al zó ver, meneer?’ vraagt hij. ‘We hebben besloten om vandaag in het openbaar “oranje” te dragen’, antwoordt de graaf. ‘De zonen van Heer Van Hogendorp zijn mij al voor geweest. Nu zal ik als oude heer óók “oranje” dragen, als voorbeeld voor de burgers van Den Haag. En nu Pronk, ga zo snel mogelijk terug naar Scheveningen en maak het hele dorp oranje. Ik denk dat de trouwe vissers nog wel heel wat verstopt hebben in de kasten en lades.’ ‘Dat denk

ik ook, meneer!' stemt Pronk in. 'En hier', de graaf tast in zijn portemonnee, 'hier heb je geld voor een rijtuig. Zet "oranje" op je hoed en ga zo snel mogelijk terug naar Scheveningen. Laat iedereen zich verblijden in wat God doet aan land en volk!'

Rechtop staat Pronk in het open rijtuig als hij over de Scheveningseweg het dorp naderd. 'Da's Jakob Pronk!' roepen een paar vrouwen, die met manden aan de arm uit de stad komen. 'Hij draagt óók "oranje"!' schreeuwen ze. De vrouwen gooien zomaar hun manden aan de kant van de weg en rennen met het rijtuig mee. Steeds meer mensen komen op het rumoer af. Sommigen hebben al oranje linten aan hun kleren vastgeknoopt. Maar nu komt er een échte bode van de grote heren uit de stad. Pronk laat de wagen stilhouden bij de ingang van de Keizersstraat. Jubelend omringt de menigte Scheveningers het rijtuig. 'Is 't waar, Pronk? Is het waar?' vraagt een oude man, bevend van blijdschap. 'Ja!' lacht Pronk. "'t Is echt zo!' Pronk zet z'n handen aan de mond en roept luid: 'Vrienden, ik kom van hogerhand om aan iedereen te zeggen dan de Fransen ons hebben verlaten! Het is overal "Oranje boven"!' 'Hoezee! Hoezee!' juicht de menigte. De meesten zwaaien van blijdschap met hun pet of muts. Anderen kunnen hun tranen niet bedwingen. Ze lachen en huilen tegelijk. 'Oranje boven, Oranje boven!' galmt het door de straat. Langzaam tussen de zingende mensen rijdt Pronk naar zijn huis aan de Kolenwagenslag. Daar wordt de Oranjevlag uitgestoken. Dan rijdt hij verder, omstuwt door de zingende menigte in de richting van de Oude Kerk.

Als ze dicht bij de Oude Kerk zijn, komt door het straatrumoer de Franse wacht naar buiten. De officier geeft bevel en de soldaten stellen zich op; klaar om de menigte aan te vallen. Jakob Pronk laat de wagen stilhouden. Hij stapt af en loopt rustig op de officier af. 'Meneer', zegt hij, 'ik kom u de tijding brengen dat de Fransen ons land verlaten.' De officier wordt zo bleek als een doek. 'Ik dank u, meneer', is 't enige wat hij weet te zeggen. 'Vrije aftocht is toegestaan', zegt Pronk. De officier laat zijn mannen het wachthuis nog even naar binnen gaan om hun eigendommen te halen. Pronk wacht zwijgend. Een kort bevel klinkt. De soldaten nemen hun plaats in. De officier salueert voor Pronk en marcheert voor zijn troep uit in de richting van Den Haag. Pronk neemt zijn hoed af voor de soldaten. 'Vrienden, we zijn vrij!' jubelt Pronk. 'En nu de vlag op de toren! Vrolijk deint de menigte door de straat. Even later is overal oranje de hoofdkleur!

30 november 1813. Het kwik schommelt rond het vriespunt. 'Arie, kun je paardrijden?' 'Ja, natuurlijk, vader! 'k heb het zo vaak gedaan.' 'Goed zo. Vandaag houden we de wacht aan het strand om uit te kijken naar de komst van de prins. Jij bent mijn ijlbode. Weet je waar Graaf Van Limburg Stirum woont?' 'Best, vader.' 'Nou, zo gauw we weten dat de prins in aantocht is, geef ik jou een teken. Jij rijdt dan met je oranjesper om, zo snel je kunt naar de graaf. Daar zeg je dat de prins er is. Begrepen?' 'Ja, vader. Ik zal rijden als een pijl uit de boog! 't Vuur zal uit de stenen spatten!' 'Mooi, dan gaan we nu naar het strand.'

Op het anders zo rustige strand, is het een drukte van belang. Honderden belangstellenden hebben zich dik ingepakt tegen de kou. In groepjes staan de mensen druk prattend bij elkaar. Telkens turen ze weer over de grijze zee. Jakob Pronk, die benoemd is tot voorlopig commissaris van Scheveningen, staat tussen een voornaam gezelschap van Engelse officieren. Een paar oude vissersmannen staan er ook bij. Zij waren getuigen van het droevige vertrek van Willem V in 1798. Straks..., misschien vanmiddag wel, zal zijn zoon komen. Pronk pakt zijn zeekijker en speurt de horizon af. 'Heren! Ik zie zeilen.... Ik zie twee grote fregatten.... Kijk, het zijn Engelse!' Hij geeft zijn kijker aan de Engelsman die naast hem staat. De kijker gaat van hand tot hand. Ja, 't is echt zo. Twee volgebraste Engelse schepen naderen de kust. Als een lopend vuurtje gaat het

1. De Fransen in ons land

bericht door de menigte op het strand. Kinderen beginnen rond te dansen en zingen: 'Oranje boven!' Pronk heeft zijn kijker weer terug en geeft hem niet meer weg. Op luide toon rapporteert hij wat hij ziet: 'Ze strijken een sloep..... 't zijn matrozen met een rood baadje en witte broek.... Nu stappen er twee heren in de sloep.... Hij stoot af en.... ze komen hierheen. De twee fregatten werpen hun ankers uit.'

Even later is de sloep duidelijk te zien. Rood-witte Engelse matrozen en twee deftige heren. Mensen dringen naar voren. Pronk staat vooraan. Hij zwaait met zijn armen. 'Hierheen!' Ha! Die ene meneer is meneer Fagel. Hij is naar Engeland gegaan om te vragen of de prins naar de Nederlanden wilde komen. Die anderen? Nee, die kent Pronk niet. 'We komen vragen of alles veilig is voor de landing', begint meneer Fagel. 'Zijne Hoogheid Prins Willem Frederik is aan boord van de Warrior.' Pronk springt in de lucht van blijdschap. 'Arie!' roept hij. 'Ja, vader!' 'Doe wat we afgesproken hebben. De prins ligt voor de wal!' 'Hoezee! Hoezee!' juicht het volk. Maar Arie juicht niet mee. Hij rent zo vlug hij kan naar zijn paard. Springt erop en vóórt gaat 't! Door de Keizersstraat, naar de Scheveningseweg... vooruit! Diep voorovergebogen zit hij op zijn bruine en schreeuwt om de voetgangers te waarschuwen. In acht minuten is hij in Den Haag en stopt voor het mooie huis van Graaf Van Limburg Stirum. Hij springt van zijn paard, grijpt de koperen klopper en laat deze op de voordeur dreunen. Dan draait hij zich om en roept hijgend naar de nieuwsgierige mensen: 'De prins is er!' De menigte juicht en schreeuwt van blijdschap. Op het geluid komt de graaf zelf naar buiten. Hij ziet de oranjeknaap staan en vraagt: 'Wat heb je te melden, jongeman?' 'De prins ligt voor de wal, meneer!' 'Zo, en waar is de brief van je vader?' informeert de graaf, die niet gelooft dat de jongen de waarheid spreekt. 'Dit!' zegt Arie, terwijl hij op zijn brede oranjejerp wijst. Nog steeds kijkt de graaf hem twijfelend aan. 'Als ik u bedrieg, leg dan mijn hoofd maar aan uw voeten', zegt Arie dapper en driftig. Nu gelooft de graaf hem eindelijk. 'Vrienden!' roept hij naar de menigte voor zijn huis. 'De Prins van Oranje is in Scheveningen gearriveerd! Oranje boven!' 'Oranje boven!' echoën de mensen. Arie haast zich om weer op tijd op het strand te komen. Dáár komt de prins aan land en dáár moet Arie natuurlijk bij zijn.

Door zijn kijker ziet Pronk dat er een tweede sloep wordt gestreken. De prins stapt in de sloep. 'Mannen, op jullie post!' beveelt Pronk aan het groepje van vierentwintig vissers. Ze hebben hun hoge laarzen aan. Zij moeten straks in het water de sloep rechthouden, zodat de prins op de wagen van Jakob van Duynen kan stappen. Het grote ogenblik komt steeds dichterbij. Overal klinkt gejuich, gesnik en gehuil van vreugde. Honderden mensen lopen het koude water in. Pronk zit hoog te paard en heeft zijn rijdier ook een eindje de zee in geleid. Hij overziet het hele gebeuren. Daar komt de sloep door de branding. De prins staat vooraan! Vierentwintig sterke vissersmannen grijpen de sloep stevig vast. Nóg een man, een oude visser, grijpt de sloep. Hij staat tot zijn borst in het water. 'Wie is de prins?' roept hij bewogen. Eén van mannen wijst hem aan. Oude Maarten springt omhoog en grijpt de hand van de prins. Als een kind huilt de visser, terwijl hij de hand van de prins kust.

De sloep drijft naast de wagen. Zonder moeite kan de prins overstappen. De voerman, Jakob van Duynen roept: 'Welkom, Majesteit! Welkom in het Vaderland!' Hij zet de paarden aan en met Jakob Pronk naast de wagen rijdt de prins het strand op, naar het dorp Scheveningen. De juichende, zingende menigte rent en huppelt erachteraan.

In het dorp stopt de stoet. Drie rijtuigen staan klaar om de prins en zijn gevolg naar Den Haag te brengen. Voor de prins in kan stappen, houdt de 80-jarige Simon Berkenbosch Blok een korte toespraak. 'Nu laat Gij Heer, Uw knecht heengaan in vrede. Nu ik dit uur heb mogen beleven!'

Omstuwtd door duizenden en duizenden blijde mensen rijdt de prins even later onder gejuich en klokgelui, stapvoets naar Den Haag.

*Vlecht Oranje om de hoed!
Holland rijst met nieuwe moed
Uit de schoot der waat'ren.
Huppelt vrolijk in het rond!
Daver' Hollands dierb're grond!
Laat de vreugde schaat'ren!*

*Holland grijpt de wapens aan
Om den vijand af te slaan,
't Plant de legervanen;
En het uitgetogen zwaard
Zal den fieren Leeuwstandaard
't Spoor der zege banen!*

*Holland blinkt in 't krijgsgeweer!
Holland vlamt op krijgsmanseer:
't Zal zijn haard bevrijden!
En de God, Die wond'ren doet,
Zegen' aller dapp'ren moed,
Hij zal met ons strijden
(mr. W. Bilderdijk)*

Bron

J. van Westenbrugge, *Tot Oranje terugkwam*, Groningen: Jan Haan z.j. pag. 143-160

Gespreksvragen

1. Wat heeft God aan volk en vaderland gedaan?
 - *Verlost van de Franse overheersing.*
 - *Het Evangelie gegeven! Handelingen 17 vers 30 God dan, de tijden der onwetendheid overzien hebbende, verkondigt nu alle mensen alom dat zij zich bekeren.*

2. Arie voert de opdrachten van vader meteen uit. Wat doe jij als je vader of moeder iets vragen om te doen?
 - *Efeze 6 : 1-4: Gij kinderen, zijt uw ouders gehoorzaam in den Heere; want dat is recht.
Eer uw vader en moeder (hetwelk het eerste gebod is met een belofte),
Opdat het u welga en dat gij lang leeft op de aarde.
En gij vaders, verwekt uw kinderen niet tot toorn, maar voedt hen op in de lering en vermaning des Heeren.*

3. Wie zong 'Nu laat Gij, Heere, Uw dienstknecht gaan in vrede, naar Uw Woord?
 - *Simeon. (Lukas 2).*

1. De Fransen in ons land

Vertelling 3 SMOKKELAARS

Het is herfst van het jaar 1812. De avond valt in. Vanaf het water rollen zware nevels aan en hullen de haven en de straatjes van het Zeeuwse stadje Brouwershaven in een witte waas. Het wordt al snel donker. Hier en daar werpt een lantaarn een mat schijnsel door de dikke mist. Alles wordt in de stille, grijze duisternis gehuld.

In een klein huisje aan de Baanslop kijken zes mannen elkaar tevreden aan. Grijze mistflarden benemen al het uitzicht naar buiten. 'hmm', bromt één van de mannen, 'precies het weer wat we nodig hebben. Niemand waagt het om zomaar het water op te gaan.' 'Inderdaad, Piet', knikt Jacob instemmend. Zijn op en neer deinende petje ver-raadt dat hij een schipper is. 'We kunnen geen pottenkijkers gebruiken. Enne, vooral geen Fransen. Maar luister...' De mannen buigen hun hoofden naar elkaar om geen woord van schipper Jacob te missen. Hij praat zacht, want de muren schijnen tegenwoordig oren te hebben.

Plotseling wordt er op de deur geklopt. De mannen schrikken! Piet Mudde staat op en begint aan het kleine aanrecht te rommelen. Schipper Jacob schenkt de glaasjes op tafel in. Bertus schuift zijn stoel naar achteren, staat op en loopt naar de deur. Hij schuift het kleine luikje in de deur open. Het licht uit de kamer valt op het gladde gezicht van een jonge jongen. 'Ah, Freek! Jij bent het! Heb je een boodschap voor ons?'

Even later stapt Freek van de molenaar het kamertje binnen. 'Zeg het eens jongen', zegt de schipper, terwijl hij een grote rookwolk het kamertje inblaast. 'Vader laat u weten dat alles voor vanavond klaar is.'

Op de donkere dijk langs de Grevelingen lopen twee Franse soldaten. Ze dragen hun geweer op de rug. 'Een vreselijk land', moppert de één. 'Altijd mist en regen! Brrr, we blijven vanavond binnen hoor, Jean Paul. De commandant is toch naar Zierikzee vertrokken.' 'Goed idee, François!' vindt zijn makker Jean Paul. 'Alleen ... zullen de smokkelaars vanavond ook binnen blijven?' 'Natuurlijk', bromt François, 'die zien nu ook geen hand voor ogen. Weet je, we kijken nog even bij de haven en daarna gaan we ons warme wachtlokaal in'. De haven is stil en verlaten als de twee soldaten even later langs de kade lopen. Zachtjes deinen een paar aangemeerde vissersboten tegen de kade. Jean Pauls ogen glijden speurend over het water naar de havenmonding. Daar hangt voor de havenopening een strakgespannen, zware ijzeren ketting. 'Hmm', bromt Jean Paul goedkeurend, 'niemand kan erin of eruit, of wij zullen het merken.' De twee mannen stappen het warme wachthuis bij de havenmonding binnen. Zes zware, bronzen slagen klinken gedempt door de dikke mist over het stille stadje.

Een half uur later staan twee mannen voor de deur van het wachthuis. Ze kloppen aan. De deur van het wachtlokaal zwaait open en François ziet de twee mannen in het licht van het wachthuisje staan. Eén van de mannen, de oudste, tast onder zijn kiel en haalt een fels tevoorschijn. 'Tjah, we zitten met een moeilijkheid', begint hij. 'Onze neef dient in de grote armee van de keizer. Hij heeft ons een paar van zulleke flessen gestuurd. Maar... we weten niet was het voor goede is. We kunnen het niet lezen... Willen jullie ons helpen?' François grijnst breed. 'Jean Paul!' roept hij, 'kun jij dit lezen?' Jean Paul stapt naast z'n makker op de drempel. Zonder vragen grijpt hij de fles uit handen van het boertje. 'Aha... ik zie het al! Cognac! Dat is niets voor jullie.' Met zijn duimen duwt Jean Paul de dop van de fles en zet deze aan zijn lippen. 'Heerlijk!' smakt de Franse soldaat, terwijl hij de fles in de handen van z'n makker duwt. 'Maar..., hoho!' protesteren de twee boeren. 'We hadden niet gezegd dat jullie...' Verder komen ze niet. De twee soldaten duwen de mannen van de drempel en slaan lachend de deur van het wachthuis voor hun neus dicht. 'Merci!' klinkt het van achter de gesloten deur.

Aan de andere kant van de haven stapt een groepje mannen de dikke mist in. De jassen zijn hoog dichtgeknoopt. 'Ssst', met z'n vinger op de lippen maant schipper Jacob om absoluut geen lawaai te maken. Om ieder geluid te vermijden hebben de mannen over hun klompen dikke, wollen sokken getrokken. Het eerste vat wordt naar buiten gerold. Vlug wordt er voor het grote houten vat een paardendecken op de straat uitgespreid. Onhoorbaar rollen de mannen het vat steeds een beetje verder naar de kade. Aan de overkant van de kade is het vrolijke gelach vanuit het wachthuisje goed te horen. Voorzichtig laten de mannen het zware vat in één van roeiboten zakken. Schipper Jacob maakt een gebaar. Drie mannen stappen in de dobberende boot. De anderen rollen even later nog een vat over de dikke dekens naar de kade. Weer laten ze het vat op de bodem van de roeiboort zakken. Schipper Jacob fluistert een paar korte zinnen tegen de mannen en klimt ook in de boot. Piet heeft de riemen in de dollen gelegd en lappen om de roeiriemen gewikkeld. 'Trekken maar', fluistert de schipper. Langzaam en bijna onhoorbaar glijdt de roeiboort door het water naar de havenmond. De mannen houden hun adem in als het geluid uit het wachthuisje steeds dichterbij komt.

Freek zit op zijn hurken naast de ketting. Voorzichtig zaagt hij de laatste schakel van de ketting door. De zeep aan het zaagje zorgt ervoor dat er alleen maar een zacht, raspend geluid is te horen. Klaar... Zachtjes legt Freek de zaag naast zich neer en pakt het touw vast hij aan de zware ketting heeft genoopt vast. Langzaam laat hij het touw vieren. De doorgezaagde ketting verdwijnt steeds dieper onder water. De boot glijdt langzaam voorbij. 'Goede vaart', fluistert Freek. 'Bedankt! Vergeet je de ketting niet?' is het zachte antwoord. Freek trekt het touw weer omhoog en legt er een stevige knoop in. Niemand zal het opvallen dat er iets aan de hand is. In het wachthuis wordt het gezang al luider en luider...

Het is bijna negen uur in de avond. De mist lijkt minder dicht te worden. Ineengedoken zit Freek op de dijk. Zijn ogen proberen door de mistflarden heen te dringen. Komen ze al terug, vraagt hij zich af? Het Engelse schip zou ongeveer een halve mijl uit de kust wachten. Freek weet heel goed dat de Engelsen de meekrap in de houten vaten nodig hebben als verfstof. Maar ja, de keizer heeft alle handel met Engeland verboden. Komen ze al? Weer probeert Freek door de mist heen te kijken. Stevig houdt hij de lantaarn in zijn hand vast. Nee, nog niet... Strak zullen de mannen terugkomen. In gedachte ruikt hij de heerlijke koffie al. En, wat zal vader blij zijn met de tabak! En moeder met de suikerriet! Door die Fransen is er niet meer aan te komen. Nou ja, niet meer... denkt Freek. Schipper Jacob weet wel hoe! Freek richt zich overeind. Behendig slaat Freek met zijn tondeldoos een vuurtje en steekt de lantaarn aan. De vlam flikkert op en de lantaarn verspreidt een vreemd geel schijnsel in de donkere nacht. Z'n hart bonst wild. Zullen de Fransen het kunnen zien? Even beweegt hij de lantaarn hoog boven zijn hoofd heen en weer. Dan hoort hij zacht geplons. De boot wordt zichtbaar in de nevel. Even later ligt de roeiboort aangemeerd aan de dijk.

'Doorgeven!' Kisten en zakken gaan van hand tot hand. Niemand zegt er iets. Verbeten wordt er doorgewerkt. Even later loopt een groepje mannen bepakt en bezakt in de richting van de molen. 'Kom, Piet', fluister schipper Jacob, 'wij gaan de boot terugbrengen. 'En jij, Freek... denk je aan de ketting?' Freek knikt dapper. Voorzichtig en vlug loopt de jongen even later over de dijk in de richting van de haven.

Twaalf donkere, bronzen slagen klinken over het stille stadje. De mistflarden zijn opgestegen en verdwenen. De deur van het wachthuis zwaait open en een brede lichttafel valt er op de kade. Twee mannen waggelen naar buiten. 'Even kijken, Jean Paul', zegt François. 'Ja', antwoordt deze, 'ik zal de boten tellen.' François stapt naar voren en loopt een paar passen langs de kade. 'Alles in orde', bromt de Fransman en stapt weer terug naar z'n makker bij het wachtlokaal. 'Er is niets aan de hand....'

1. De Fransen in ons land

Bron

Handleiding *Er is Geschied*, deel 3.

Gespreksvragen

1. Hoe zou Freek zich gevoeld hebben toe hij op de dijk aan het wachten was op de roeiboot?
2. Wat is smokkelen? Wat werd er gesmokkeld? Waarom werd er gesmokkeld?
3. Hoe ging de Heere Jezus om met de Romeinse onderdrukkers? Aan Hem werd hierover een strikvraag gesteld, zie Lukas 20:20-26.
 - Wat leert het antwoord van de Heere Jezus jou, als jij in de tijd van Freek leefde?

Leestekst

OPROER IN AMSTERDAM

Het is 15 november 1813, een maandagmorgen in de motregen.

Bij de Amsterdamse Muiderpoort klinkt het gestamp van soldatenlaarzen, en het gerinkel van sabels. Franse grenadiers stellen zich op in het gelid. Er klinken gedempte bevelen en even later marcheert het hele garnizoen in alle stilte af.

Ja, de grond wordt de Franse opperbevelhebber Molitor te heet onder de voeten. De Kozakken staan aan de IJssel en de Pruisen zijn in aantocht. Straks wordt hij met zijn leger van Frankrijk afgesneden!

Beter is het om terug te trekken naar Utrecht. Daar kan hij Holland toch nog in de gaten houden!

Zo is Amsterdam plotseling vrij van Franse soldaten. Er is nog bijna niemand die het weet.

Het is haast niet te geloven!

Geen schildwachten meer voor het paleis op de Dam en bij de douanehuisjes aan de ingangen van de stad, geen soldaten meer op straat.

Het duurt nog tot halverwege de middag voordat er gezang klinkt vanuit de straatjes en steegjes:

Nu zijn de Fransen van de vloer, hoezee!

Prins Willem komt weer aan het roer, hoezee!

Nu dansen wij weer hand in hand,

Voor 't oude, lieve Vaderland.

Vivat Oranje, hoezee!

Tegen de avond, als het al donker is geworden, trekt een menigte naar de waterkant. Ruwe stemmen schreeuwen, er worden overmoedige liedjes gezongen en plotseling schiet vanuit het duister een felle vlam omhoog. Een van de douanehuisjes staat in brand. Bij het licht van de vlammen zijn oud-zeekapitein Job May en zijn mannen ondertussen al bij het volgende douanehuisje in de weer.

Enkele mannen sjouwen met emmers terpentijn. Een ander doopt zijn kwast erin en strijkt met lange haren langs de deur en de wanden van het gebouwtje. Een volgende houdt er een fakkel bij. Opnieuw schiet een steekvlam omhoog. 'Hoera!' brult de menigte. 'Vivat Oranje!'

Met luid geratel en gebel arriveert de brandspuit. Even later spuit een straal water tegen de gevels van de woonhuizen. Het vuur mocht eens overslaan! Wanneer alle douanehuisjes branden als fakkels, beweegt de menigte zich in de richting van Kattenburg. Daar staan immers de pakhuizen van de Fransen? Daar is tabak te vinden en koffie, misschien ook sterke drank...

Maar dan zijn daar de schutters van de Nationale Garde. Commandant Falck geeft snel zijn bevelen. Er vallen harde klappen als de schutters zich door de menigte een weg banen. Even later is de Kattenburgbrug bezet en het eiland afgesloten. Wel wordt er onder luid gejuich een keizerlijke adelaar neergehaald. Die adelaar is het symbool van de Franse macht. Nu kan iedereen zien dat het met die macht gedaan is!

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 3.

Achtergrond- informatie *DE BATAAFSE REPUBLIEK*

1. Een 'onbloedige omwenteling'

Op de ochtend van 19 januari 1795 deelde het Amsterdamse revolutionaire comité mee dat de leden van de vroedschap ambteloze burgers waren geworden. Vanaf het bordes van het stadhuis werden de namen van 21 burgers omgeroepen, meest welgestelde kooplieden en juristen. Zij werden voorgesteld als voorlopige vertegenwoordigers van het volk van Amsterdam. Opvallend was dat zich onder hen ook enkele rooms-katholieken en doopsgezinden bevonden. Het was een eerste teken dat het met het primaat van de gereformeerde kerk gedaan was. Voorzitter van dit voorlopige stadsbestuur was Rutger Jan Schimmelpenninck, een gematigd man, die in zijn toespraak aangaf geen gewelddadig optreden tegen de aanhangers van de vroegere regering te zullen tolereren.

Bloed vloeide er dus niet gedurende de omwenteling. Eigenlijk moesten de Nederlandse 'revolutionairen' niets hebben van de guillotine, die in Frankrijk tijdens de zuiveringen een verschrikkelijke rol had gespeeld. Slechts de radicale patriot Izaak Jan Alexander Gogel had middels een in 1794 in de Zuidelijke Nederlanden aan Pichegru aangeboden petitie gepleit voor de oprichting van een revolutionair tribunaal, compleet met guillotine. Maar waarschijnlijk probeerde hij de Fransen er alleen maar van te overtuigen dat het de Nederlandse patriotten ernst was met de revolutie en dat ze daarin niet voor hun Franse broeders onderdeden.

Het werd als vanzelfsprekend beschouwd dat de stoelen waarop de erfstadhouder en zijn familie hadden gezeten, uit 's lands vergaderzalen werden verwijderd. Ook het herdopen van straten en schepen welke naar de Oranjes en de Nassaus waren genoemd, ontmoette begrip. Maar velen vonden het wel overdreven dat de namen van steden die aan een aristocratisch verleden herinnerden, werden veranderd. Zo heetten 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch voortaan Den Haag en Den Bosch.

De ingrijpendste voorvallen vonden in Friesland plaats. Zo werden in de Grote Kerk van Leeuwarden de graftomben van de Nassaus geschonden. Verder bleef het in den lande hoofdzakelijk bij lange redevoeringen, waarin God werd gedankt voor het gunstige verloop van de omwenteling. Zo werden in Utrecht de burgers op de verjaardag van de prins (8 maart) bijeengeroepen om de *Almagtige hand te loven van den ontfermenden hemelschen Vader, die het stroomend water van rivieren en inundatiën, door eene zonderlinge en langdurige vorst tot een effen baan gevloerd, de Fransche krijgsmagt onbeschadigd er over geleid, en hunne verbaasde tegenstanders vlugtende voor hen had uitgedreven. Dit is van den Heere geschied, en het is wonderlijk in onze oogen.*

1. De Fransen in ons land

2. Een nieuwe Staten-Generaal

Het Amsterdamse revolutionaire comité, aangeduid als het Verenigd Comité van Opstand in Nederland, stelde voor de regering van het gewest Holland te hervormen. Afgevaardigden van de steden waar de patriotten aan de macht waren gekomen, kwamen bijeen in Den Haag. Zij gaven te kennen dat zij zich beschouwden als voorlopige vertegenwoordigers van het volk. De Staten van Holland werden naar huis gestuurd. Zodra ook de Staten van de andere gewesten vervangen waren door patriottische vertegenwoordigers, stuurden zij hun afgevaardigden naar de Staten-Generaal. Dit aldus vernieuwde college, dat in tegenstelling tot de gewestelijke Staten haar naam behield, schafte in het gehele land alle erfelijke ambten als stadhouderschap en ridderschap af. Tevens werden voortaan ook afgevaardigden van het platteland toegelaten. De Raad van State ging voortaan als 'Committé tot de Algemeene Zaken van het Bondgenootschap te Lande' door het leven.

3. Het Verdrag van Den Haag

Nog tijdens het bewind van stadhouder Willem V was de vraag gerezen of het niet beter zou zijn om vrede te zoeken met Frankrijk. In november 1794 waren met dat doel enkele onderhandelaars naar Parijs gestuurd. De Fransen wilden echter pas onderhandelen als de prins zijn ambt neergelegd zou hebben. Dat was één van de redenen waarom Willem V op 18 januari 1795 het land verliet. Op 26 februari werden de onderhandelingen desondanks afgebroken.

Inmiddels had het patriottische revolutionaire comité in december 1794 twee eigen afgezanten, de heren Blauw en Van Dam, naar Parijs gestuurd. Het comité werd immers door de Parijse Nationale Conventie als voorlopige Nederlandse regering beschouwd. Ze hadden echter beter thuis kunnen blijven. De Franse regering maakte hun duidelijk dat, zolang de stadhouder militair nog partij was, hij dat ook politiek was. De Franse minister Carnot weigerde hen te ontvangen en liet hen zelfs voor korte tijd oppakken. Zelfs toen na het vertrek van de stadhouder en de val van Amsterdam de situatie totaal veranderd was, ging het vernederen van de patriottische vertegenwoordigers door. Pas toen Carnot meende dat de Bataafse delegatie voldoende murw gebeukt was, stuurde hij de stadhouderlijke onderhandelaars eind februari naar huis.

Ondanks dit ontmoedigende begin zetten Blauw en Van Dam hoog in bij de onderhandelingen. Zij wezen de Nationale Conventie erop dat Frankrijk meer gebaat was bij een welvarende Bataafse Republiek dan bij een als gevolg van oorlog leeggebloed land. Zij vroegen snelle terugtrekking van het Franse leger, minimale schadeloosstelling van Frankrijk en teruggave van de koloniën en geen gebiedsafstand.

De Fransen waren een andere mening toegedaan. Tenslotte had Holland niets gedaan om de intocht van de Franse troepen te bevorderen. Het Franse succes was alleen te danken aan het ijs en aan de dapperheid van de Franse generaals en troepen. Er was dus geen reden om Holland anders dan als veroverd gebied te beschouwen. Op die manier zou Frankrijk een zo groot mogelijk beslag op de Nederlandse rijkdommen kunnen leggen. Maar mochten de Hollanders het met de annexatie van hun land niet eens zijn, dan lagen de Franse eisen klaar: 200 miljoen schadeloosstelling en lening van 100 miljoen tegen 3% rente, afstand van Staats-Vlaanderen, Staats-Limburg, Staats-Brabant en van geheel Zeeland.

De Nederlandse delegatie, waarin Van Dam inmiddels was vervangen door de koopman Meijer, wees deze eisen met kracht af. Het gevolg was hernieuwde intimidatie van Franse zijde. Zo werden de Nederlandse onderhandelaars naar willekeur opgepakt en verhoord.

Zij werden echter zonder voorbehoud gesteund door de Staten-Generaal, die op 18 april verklaarden nimmer afstand te zullen doen van een bij de Unie aangesloten provincie.

Sommige leden van de Nationale Conventie overwogen militaire strafmaatregelen tegen de Bataafse Republiek. Anderen beseften daarentegen dat zulks de situatie alleen maar zou verslechteren. De Republiek stond er financieel en economisch veel minder goed voor dan zij eerst hadden gedacht. Vooral de zogenaamde landprovincies waren er slecht aan toe. De strenge winter van '94-'95 was gevolgd door overstromingen en de oogst dreigde te mislukken. De Duitse en Engelse 'bondgenoten' hadden voedsel, vee en huisraad gestolen. In Twente werd boomschors en gierst gegeten. Toen de Duitsers en de Engelsen vertrokken, kwamen de Fransen met hun vorderingen. Zo moest de stad Deventer het Franse leger vóór 10 maart 270.000 pond hooi leveren, 25.000 pond stro, 65.000 pond haver, honderden koeien en voor 12.000 gulden brood. Al met al was het land kaal geplukt. Als gevolg daarvan kampte Pichegru met grote logistieke problemen. Zijn hongerende soldaten deserterden bij tientallen.

Er moest dus een compromis gesloten worden. Op 2 mei arriveerde een Franse delegatie in Den Haag, waarmee Frankrijk impliciet de Bataafse Republiek erkende. Op 11 mei begonnen onderhandelingen. De Fransen hadden haast. Zodoende kon al op 16 mei een akkoord worden gesloten. Daarin erkenden de Bataafse en Franse Republiek elkaar en beloofden wederkerige niet-inmenging. Tussen de twee republieken zou een offensief en defensief verbond worden gesloten. De Franse Republiek garandeerde het bezit van de Nederlandse koloniën. De 100 miljoen gulden bedragende kosten van de bevrijding zouden door de Nederlanders in termijnen worden afbetaald. Ook zou er een lening van 100 miljoen aan de Fransen worden verstrekt tegen minimale rente. Verder verplichtte de Bataafse Republiek zich tot het onderhoud van 25.000 Franse soldaten en moesten Maastricht, Venlo en Staats-Vlaanderen worden afgestaan. Frankrijk kreeg ook het medegebruik van de haven van Vlissingen, waar tevens een Frans garnizoen werd gelegd. Deze laatste bepaling zou later nog veel problemen geven. Altijd waren er moeilijkheden tussen Zeeuwse en Franse douaniers, waarvan de smokkelaars profiteerden, en de talrijke Franse garnizoenssoldaten waaierden uit over heel Walcheren en veroorzaakten veel ellende door hun liederlijk gedrag. Bovendien leed de Zeeuwse economie zoveel schade dat de Zeeuwen weigerden mee te betalen aan de 100 miljoen schadeloosstelling van de Fransen. Dat gaf weer problemen met de Hollanders. Zodra trouwens een betaling niet op tijd was, dreigden de Fransen met militaire maatregelen. En de 25.000 soldaten waren nauwelijks gevoed en gekleed of ze werden vervangen door anderen. De Bataafse Republiek had veel weg van een Frans militair herstellingsoord. Kortom, het Verdrag van Den Haag was een hard gelag voor de Bataafse Republiek en de manier waarop het werd uitgevoerd, zou de verbittering nog groter maken.

4. Verkiezingen

Eind januari 1796 besloten de Staten-Generaal tot het organiseren van de eerste nationale verkiezingen. Het grondgebied van de Republiek, met een inwonertal van bijna 2 miljoen werd verdeeld in 126 kiesdistricten, elk van ongeveer 15.000 inwoners. Elk kiesdistrict was weer verdeeld in 30 grondvergaderingen van 500 inwoners. Iedere mannelijke Nederlander, ouder dan 20 jaar, mocht zonder onderscheid naar kerkelijke gezindte aan de verkiezingen deelnemen. Wel moest iedere kiezer een verklaring van afkeer van erfelijkheid in ambten en waardigheden afleggen. Naast de vrouwen waren ook alle 'bedeelden', degenen die van de armenkassen leefden, uitgesloten. Dat was overigens nog 20 tot 40 % van de bevolking. Tenslotte mocht ook alle huispersoneel

1. De Fransen in ons land

geen stem uitbrengen. In de 'revolutionaire' Bataafse Republiek waren alle dienstbetrekkingen uit de gratie. Oranjeklanten mochten stemmen mits zij genoemde verklaring aflegden.

De grondvergaderingen wezen elk een kiezer aan, voor wie speciale criteria van aanzien en vermogen golden. Deze 30 gekozenen wezen uit hun district één afgevaardigde aan naar de Nationale Vergadering. De aldus gekozen 126 leden kwamen over het algemeen voort uit de gegoede burgerij. Daaronder waren veel rooms-katholieken en rijke zakenlieden. Verder waren er onder de afgevaardigden enkele voormalige regenten en enige rijke boeren, nogal wat intellectuelen en een aantal predikanten van verschillende huize.

5. De grondwet

De op 1 maart 1796 geïnstalleerde Nationale Vergadering stelde onmiddellijk een commissie in die de grondwet moest voorbereiden. Op 10 november 1796 werd een ontwerp ingediend. Na enkele maanden werd op 30 mei 1797 het gewijzigde grondwetsontwerp definitief vastgesteld en doorgestuurd naar de gewesten ter goedkeuring door het volk. Op 8 augustus werd het echter met grote meerderheid van stemmen verworpen.

Inmiddels had de Nationale Vergadering op 5 augustus 1796 het besluit genomen dat voortaan *geen bevoorrechte noch heerschende kerk in Nederland meer geduld zou worden. Zo werden alle Placcaaten en Resolutiën der gewezen Staten-Generaal uit het oude stelsel der vereeniging van Kerk en Staat gebooren, gehouden voor vernietigd.* De bevoorrechte positie van de gereformeerde kerk was immers strijdig met *de eerste grondbeginzelen van Gelijkheid, waarop de Waare Vrijheid en Broederschap zijn gebouwd.* De kerk was niet meer als enige gerechtigd om huwelijken te sluiten en zij verloor haar monopolie in het onderwijs. Alle bezittingen werden de gereformeerde kerk ontnomen. Elke gemeente moest voortaan zichzelf financieren. Bij wijze van overgangsmaatregel zouden de traktementen van de dienstdoende predikanten als pensioen nog drie jaar lang worden uitbetaald. Kerkgebouwen en pastorieën zouden 'eerlijk' worden verdeeld over de ter plaatse aanwezige kerkgenootschappen. Torens en klokken moesten eigendom worden van de burgerlijke gemeente en de theologische faculteiten zouden worden opgeheven. Wel werd de burgers de *eerbiedige erkentenis van een albesturend Opperwezen* aanbevolen.

Het tweede besluit dat de Nationale Vergadering nam, op 2 september 1796, was het toestaan van burgerrechten aan Joden. De oude Republiek had de Joden altijd coulant behandeld, maar er was nooit sprake geweest van gelijkberechtiging. Zo waren Joden uitgesloten van het lidmaatschap van gilden. Als gevolg daarvan hadden zij in hun onderhoud moeten voorzien als goud- of zilversmid, marktkoopman of diamantair, beroepen waarvoor geen gilden bestonden. Sommige Joden hadden met de handel in koloniale waren een fortuin verdiend. Verder waren zij verplicht geweest tot het betalen van een hoofdgeld, 'ter bescherming' van henzelf, hun huizen en hun eigendom. In totaal leefden aan het eind van de achttiende eeuw ongeveer 50.000 Joden in de Republiek, voor het grootste deel in Amsterdam.

Bij een deel van de afgevaardigden van de Nationale Vergadering bleven wel enige reserves bestaan tegen het genomen besluit. De Joden waren immers een vreemd ras, dat weigerde te erkennen dat Christus de Zoon van God was en dat als zodanig niet hoorde te worden opgenomen in een christelijke samenleving. Verder stonden ze bekend als vurig Oranjegezind. Tenslotte bestond de kans dat de Bataafse Republiek als

gevolg van dit besluit overstromd zou worden door, wellicht straatarme, Joden uit allerlei windstreken, om te proberen een nieuw bestaan op te bouwen.

Op hun beurt vonden de Joden hun nieuwe heren te vrijzinnig. Ze waren bang dat als gevolg van de maatregel het isolement verloren zou gaan, dat altijd hun gemeenschap bijeengehouden had. Ze woonden liever in een getto dan dat ze op weg waren naar heterodoxie en gemengde huwelijken.

Al met al was er nog steeds geen grondwet. Na de verwerping van het eerste voorstel op 8 augustus stond de Nationale Vergadering voor de taak om met een nieuw voorstel te komen. Door de onenigheid tussen voorstanders van een nieuwe nationale eenheid (unitarissen) en degenen die de gewestelijke zelfstandigheid wilden behouden (federalisten) was dit echter moeilijker dan ooit. Het begon de Fransen behoorlijk te irriteren. Toen in oktober van dat jaar de Bataafse vloot bij Kamperduin een nederlaag leed tegen de Engelse, begonnen de Fransen bovendien te twijfelen aan de betrouwbaarheid van de Bataafse Republiek als bondgenoot. De kans op een Franse interventie nam erdoor toe.

Gesteund door de nieuwe bevelhebber van de Franse troepen in de Bataafse Republiek en zijn Bataafse collega Daendels pleegden de unitarissen in de nacht van 21 op 22 januari 1798 een staatsgreep. De gezuiverde Nationale Vergadering riep zich uit tot Constituerende Vergadering, verklaarde *het vaderland in gevaar* en gaf de macht in handen van een Uitvoerend Bewind. In enkele maanden tijd werden de gewestelijke en plaatselijke besturen gezuiverd van federalisten en Oranje-aanhangers.

Nu was de tijd rijp om een eenheidsstaat te stichten. Al in maart kwam een commissie met een nieuw ontwerp voor een grondwet. De ondeelbaarheid van de Bataafse Republiek was nu het uitgangspunt. De Constituerende Vergadering ging binnen veertien dagen akkoord. Alvorens het Bataafse volk middels een referendum te raadplegen, werden de kiesregisters gezuiverd van tegenstanders. De uitslag van het referendum op 23 april 1798 was dan ook weinig verrassend: 93 % stemde voor. Op 1 mei van datzelfde jaar werd de eerste Nederlandse grondwet van kracht.

Behalve het hierboven genoemde besluit inzake de scheiding tussen kerk en staat was in de grondwet een scheiding der machten aangebracht. De wetgevende macht werd in handen gelegd van het Vertegenwoordigend Lichaam, de hoogste macht in de Bataafse Republiek. De uitvoerende macht berustte bij het Uitvoerend Bewind, dat door het Vertegenwoordigend Lichaam werd gekozen. Tenslotte kwam er een onafhankelijke rechterlijke macht. Vrederechters en departementale rechtbanken zouden door de bevolking worden gekozen. De pijnbank werd als verhoormiddel afgeschaft.

De provincies werden eveneens afgeschaft en naar Frans voorbeeld vervangen door naar rivieren genoemde departementen, die geheel nieuwe grenzen hadden.

NAPOLEON BONAPARTE (1769-1821)

1. De kleine Corsicaan

Het overweldigende patriottisme en enthousiasme dat door het Franse volk aan de dag werd gelegd tijdens de oorlogen met de coalitie bracht een fundamentele verandering teweeg in de oorlogvoering. Het is niet overdreven te stellen dat het in de negentiende eeuw overal ontluikende nationalisme erdoor werd ingeluid.

Door de invoering van de algemene dienst- en arbeidsplicht nam het volksleger de plaats in van het tot dan gebruikelijke huurleger. Bovendien werden als gevolg van het in het veld brengen van massale legers offensieve veldslagen mogelijk. Huurlegers

1. De Fransen in ons land

kozen veelal voor een afmattingsstrategie. Huursoldaten voelden er weinig voor om te sneuvelen op het veld van eer en bovendien waren ze kostbaar.

Het Franse volksleger werd met name onoverwinnelijk in de hand van Napoleon Bonaparte (1769-1821). Hij was afkomstig van Corsica (zijn Corsicaanse naam luidde Napoleone Buonaparté), doorliep de militaire academie en onderscheidde zich als kapitein van de artillerie tijdens het beleg van Toulon in 1793. In de herfst van dat jaar werd namelijk het koningsgezinde zuiden van Frankrijk door de revolutionairen onderworpen. De verovering van Marseille, Bordeaux, Lyon en Toulon ging met massale terechtstellingen gepaard. Na deze veldtocht werd Napoleon tot generaal bevorderd. Na de ineensstorting van het schrikbewind van Robespierre in 1794 werd hij als revolutionaire Jakobijn door de triomferende royalisten gevangengenomen. Weer op vrije voeten sloeg hij in 1795 zijn slag door in opdracht van het bewind een door de royalisten ontketende opstand te onderdrukken. Korte tijd later werd hij benoemd tot opperbevelhebber in Italië.

In Italië vestigde Napoleon gedurende de jaren 1796/97 voorgoed zijn naam als strateeg. Tijdens een bliksemoperatie dwong hij de koning van Sardinië tot het sluiten van vrede, annexeerde delen van de Kerkelijke Staat en veroverde Lombardije en Venetië. Deze gebieden werden voorheen door de Oostenrijkers beheerst, die door Napoleon echter keer op keer werden verslagen. Hij drong zelfs door tot in het Oostenrijkse Karinthië en dwong zijn tegenstanders op hun eigen grondgebied te onderhandelen. Met de Vrede van Campo Formio deed Oostenrijk afstand van de Zuidelijke Nederlanden die onmiddellijk door Frankrijk werden geannexeerd.

Onmetelijke rijkdommen vloeiden vanuit Italië naar Frankrijk en gaven een nieuwe impuls aan de noodlijdende economie. Hierdoor en door de militaire successen was de Napoleonmythe gevestigd. Zo was hij de generaal die zich met weergaloze dapperheid tijdens een kogelregen aan het hoofd van zijn troepen stelde. Hij was ook de asceet die, wars van luxe en verfijning, dag en nacht werkte en immer bedacht was op het welzijn van zijn soldaten.

Natuurlijk is hier sprake van overdrijving. Feit is echter dat zijn soldaten hem op handen droegen en hem mede in staat stelden ongeëvenaarde successen te behalen. Bezoemd werden de door Napoleon persoonlijk uitgereikte onderscheidingen voor het front van de troepen. Bovendien waren de bevelvoerende rangen niet langer voorbehouden aan de adel en vond bevordering voortaan plaats op grond van persoonlijke dapperheid en prestatie.

Verder moet niet vergeten worden dat Napoleon nieuwe tactieken gebruikte om zijn tegenstander te verslaan. Zo koos hij voor beweeglijke operaties, zoals de zogenaamde tirailleur-techniek, en snelle troepenverplaatsingen tegenover het veelal gesloten en statische front van zijn vijanden.

In de jaren 1798 en '99 was Napoleon opperbevelhebber in de strijd tegen Engeland in het Middellandse Zeegebied. Na Malta bezet te hebben, landde hij met een leger van 32.000 man in Egypte, waar hij Caïro veroverde. In zijn gevolg bevonden zich enkele honderden archeologen en ingenieurs. Met hun onderzoek legden zij de grondslag voor een wetenschap die in de loop van de negentiende eeuw bijzonder populair zou worden: de egyptologie.

In 1798 versloeg de Engelse admiraal Nelson echter de Franse vloot bij Aboekir, voor de kust van Egypte, waardoor Napoleon van Frankrijk raakte afgesneden. Een opmars via Syrië naar Constantinopel werd bij Acre (Akko) tot staan gebracht. Het Franse leger zat in de val.

Ondertussen raakte het vaderland in het nauw door het optreden van de Coalitie, met als belangrijkste leden Engeland, Oostenrijk en (tot medio 1799) Rusland.

In augustus liet Napoleon zijn leger achter in Egypte en voer naar Frankrijk, waar hij een militaire dictatuur vestigde. Veldtochten tegen de Oostenrijkers in Italië brachten nieuwe overwinningen. Napoleon bleef succesvol gedurende de jaren 1802 tot 1809, waarin voortdurend oorlogen met de Coalitie, waarbij zich ook Pruisen had aangesloten, werden uitgevochten. Eén van de hoogtepunten was de zogenaamde Driekeizerslag bij Austerlitz in 1805, waar Napoleon, inmiddels keizer der Fransen, een overtuigende overwinning behaalde op de Oostenrijkers en de Russen. De bevelhebber van de Franse bezettingstroepen in Nederland, generaal Marmont, liet in 1804 door zijn soldaten een groot legerkamp aanleggen op de heide tussen Driebergen en Zeist. Na de voltooiing daarvan liet hij hen een quasi-Egyptisch monument oprichten, dat hij opdroeg aan zijn keizer ter gelegenheid van diens overwinning bij Austerlitz. De inmiddels onherkenbaar begroeide heuvel staat nog steeds bekend als de Piramide van Austerlitz.

2. De Engels-Russische invasie

In 1799 landde een Engels-Russisch invasieleger in Noord-Holland. Engeland financierde de onderneming. De in totaal 17.000 Engelsen en Russen zouden zich zo spoedig mogelijk moeten verenigen met een op te richten Oranjelegioen, waarvoor volgens de Engelse geheime dienst overweldigende animo bestond. Gezamenlijk zou men het reguliere Nederlands-Franse leger, dat in totaal ongeveer 35.000 man telde, gemakkelijk kunnen verslaan. Moedgevend was in ieder geval dat de Bataafse vloot, die na de nederlaag bij Kamperduin weer was opgekalefaterd, zich zonder slag of stoot gewonnen gaf. Bij het zien van de met Oranjevlaggen getooide Engelse vloot en in de wetenschap dat erfprins Willem Frederik (de latere koning Willem I) zich aan boord bevond, gooiden de Nederlandse zeelui enkele republikeinsgezinde officieren overboord en 'staakten' de strijd. Onder daverend gejuich klom de prins aan boord van het Bataafse vlaggenschip.

Het was niet zonder reden dat de erfprins zich aan boord van de Engelse vloot bevond. Te land had hij al een grote teleurstelling te verwerken gekregen. De Engelse regering had namelijk al in een vroeg stadium de oude stadhouder op de hoogte gebracht van haar voornemen Holland binnen te vallen en hem gevraagd de Oranjepartij in de Bataafse Republiek voor te bereiden op de komende gebeurtenissen. Willem V, die nog altijd haakte naar het herstel van het stadhouderlijke ambt, had zijn zoon Willem Frederik, de erfprins, opdracht gegeven een kantoor te openen in Lingen en vrijwilligers te werven. (De prinselijke familie bevond zich toentertijd al in Duitsland).

Toen de Engelsen en Russen in Den Helder en Callantsoog geland waren, trok de erfprins met een klein legertje het vaderland binnen en verspreidde een proclamatie van zijn vader. Het werd geen succes. De bevolking weigerde zich aan te sluiten en de proclamatie werd met weerzin ontvangen. Hoewel de Britse minister van Buitenlandse Zaken had aangedrongen op het gebruik van verzoenende woorden, was de proclamatie weinig anders dan een bevel zich om de troon van de stadhouder te scharen. De oude constitutie heette nog steeds absoluut de beste.

Het ergste voor de erfprins was dat de Britten zich weinig aan hem gelegen lieten liggen. Zijn verzoek om hulp bij een aanval op Harderwijk en Elburg negeerden ze. En als bewijs dat ze weinig verwachtten van de prinselijke actie, ontboden ze hem op de vloot. Noodgedwongen verliet Frederik zijn legertje en voegde zich bij de Engelse vloot. Daar mocht hij op het Bataafse vlaggenschip de bemanning toespreken. Overigens werd zijn wens dat het Bataafse eskader zich bij de Engelse vloot zou voegen door de Engelsen botweg afgewezen. Het was beter op Texel eerst het personeel te zuiveren en de schepen goed op te tuigen. Daarna pas zouden ze als onderdeel van de Engelse vloot kunnen fungeren.

1. De Fransen in ons land

Begin september 1799 lagen de legers werkeloos tegenover elkaar, omdat beide partijen zich te zwak voelden om aan te vallen. Van een Oranjelegioen was niets te bespeuren en de Engelsen wachtten dan ook op versterking van overzee.

Op 10 september ging de Franse generaal Brune toch tot de aanval over. Vanwege het moordende Engelse vuur lukte het hem echter niet de Engels-Russische stellingen ten noorden van Alkmaar te bereiken. Temeer omdat het Bataafse leger onder leiding van Daendels de benen nam. Dit ontlokte Brune de uitroep dat 500 Fransen meer waard waren dan 2000 van die ellendige Nederlanders. Na Hoorn en Enkhuizen viel nu ook Alkmaar in Engelse handen. Amsterdam werd bedreigd.

Op 13 september arriveerden de Engelse versterkingen. Op hun beurt zetten zij nu de aanval in. Zij werden echter op 19 september bij Bergen teruggeslagen, met zware verliezen aan Russische zijde. Op 6 oktober werden de geallieerden opnieuw door Brune verslagen, nu bij Castricum. Dat betekende het einde van de invasie. Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen gingen voor de geallieerden verloren. Bovendien hadden voortdurende regens de wegen onbegaanbaar gemaakt en het moreel van de soldaten was totaal ondermijnd. Ook het feit dat er bij de bevolking geen enkele sympathie voor de invallers bestond, werkte deprimerend. De Noord-Hollanders haatten alles wat militair was, of het nu Engelsen, Russen, Fransen of Bataven waren. Op 18 oktober ontruimden eerstgenoemden hun stellingen bij Den Helder en Callantsoog. Zij kregen een ongehinderde aftocht en 8000 wederzijdse krijgsgevangenen werden vrijgelaten. De Bataafse vloot bleef in Engelse handen.

Het prinselijke legertje dat vanuit Lingen opereerde was al in september, kort na het vertrek van de erfprins, ontbonden.

3. Lotgevallen van Oranje

In de zomer van 1801, enkele maanden voor zijn vertrek naar zijn nieuwe ballingsoord Oranienstein in Duitsland, deponeerde Willem V zijn eisen tot schadeloosstelling. Van Frankrijk eiste hij uitbreiding van zijn Duitse bezittingen en van de Bataafse Republiek een bedrag van 127 miljoen gulden voor de verloren gegane domeinen, gebouwen en inboedels. Genoemd bedrag zakte al spoedig naar 30 miljoen en later naar 22 miljoen. Willem belastte de erfprins met de taak de zaak af te handelen. Deze arriveerde in februari 1802 in Parijs en maakte, diep onder de indruk, zijn opwachting bij de eerste consul. Napoleon gedroeg zich minzaam. Hij vertrouwde Frederik toe dat hij een grote bewondering koesterde voor de vroegere stadhouder-koning Willem III en vroeg of de prins niet voor een portret kon zorgen. Deze wens werd door Willem V met tegenzin ingewilligd.

Wat de compensatie betrof, betoonde Napoleon zich echter weinig toeschietelijk. Willem kreeg onder meer Dortmund en in het oosten het bisdom Fulda. Over het laatste regeerde de erfprins met dezelfde ijver als hij later als koning Willem I aan de dag zou leggen.

Na een geheime lobby van Willem V was de Bataafse Republiek uiteindelijk bereid 5 miljoen uit te keren, te betalen in tien jaarlijkse termijnen. Napoleon kwam er echter tijdig achter. Conform zijn uitdrukkelijke wens wees het Wetgevend Lichaam het voorstel af. Willem kreeg niets. Om nog enige greep te houden op de Oranjes stelde Engeland tenslotte een jaargeld van 16 000 pond ter beschikking, *in aanmerking van de verliezen welke het huis van Oranje in de laatste acht jaar geleden had.*

Door het accepteren van de schadeloosstelling waren de Oranjes tegen heug en meug opgenomen in de kring van Napoleons satellieten. Wel verafschuwden zij hun machtige beschermer die hen zelfs luttele miljoenen geweigerd had. Toen Napoleon zich in 1804 uitgebreid liet huldigen door de Duitse vorsten, kwamen beide Oranjes dan ook niet opdagen. Dit gebrek aan verschuldigde eerbied werd door Napoleon hoog

opgenomen. Toen hij in 1806 de Duitse staten herschikte in de zogenaamde Rijnbond, was er voor Oranje geen staat meer beschikbaar. De erfprins, die zich inmiddels Willem VI noemde, zwierf door Europa, zoekend naar onderdak en subsidie. Hij bezat een landgoed in Polen, maar liever verbleef hij in de buurt van de Russische tsaar Alexander, in de hoop dat deze zijn belangen zou behartigen.

Zijn zoon, de latere koning Willem II, studeerde intussen in het Engelse Oxford. Daaraan lag de wens ten grondslag dat het tot een huwelijk zou komen met Charlotte, de dochter van de prins van Wales, de Engelse troonopvolger.

4. Napoleon grijpt in

Toen in 1802 Engeland en Frankrijk de Vrede van Amiens sloten, werd het Franse juk verzacht. De koloniën werden teruggegeven, de zeehandel herleefde en de Franse troepen trokken weg. De illusie van hernieuwde zelfstandigheid was echter spoedig vervlogen. In 1805 brak de derde Coalitie-oorlog uit en de Bataafse Republiek moest haar grote 'bondgenoot' weer bijstaan. De Franse troepen keerden terug, De al eerder genoemde generaal Marmont voerde een hard inkwartierings- en vorderingsbeleid. Protesten daartegen werden gevolgd door zware sancties.

Het al eerder ter sprake gekomen kamp op de heide tussen Driebergen en Zeist was behalve een militair ook een politiek centrum. Marmont werd er geïnformeerd via een inlichtingennet dat zich over de gehele Bataafse Republiek uitstreckte. De informanten waren veelal ontevreden ex-radicalen, die deden voorkomen alsof het landsbestuur bestond uit heimelijk pro-Engelse politici. Dit werd door Marmont aan Napoleon gerapporteerd. Nadat deze zich in 1804 tot keizer had gekroond, vond hij dat ook in de door Frankrijk beheerste staten een eenhoofdig gezag noodzakelijk was. Voor de Bataafse Republiek achtte hij ambassadeur Schimmelpenninck een geschikte kandidaat. In februari 1805 keerde Schimmelpenninck met een grondwet op zak terug naar Den Haag. De behandeling ervan in het Wetgevend Lichaam leverde weinig problemen op. Bij het daaropvolgende referendum werd van te voren bepaald dat thuisblijvers als voorstemmers zouden worden beschouwd. Dat bleek onnodig. Van de 14.000 stemgerechtigden die de moeite namen om te stemmen, was bijna iedereen voor.

5. Rutger Jan Schimmelpenninck

Zo werd in 1805 de eenheidsstaat hersteld. De revolutionaire gedachte erachter was echter geweken. Oude naamsaanduidingen keerden terug. Schimmelpenninck droeg de titel van raadpensionaris, de titel van de machtigste functionaris van de oude Republiek. Liever had hij de titel van president gekregen, maar dat was voor Napoleon onbespreekbaar. De leden van het Wetgevend Lichaam mochten zich Hunne Hoogmogenden noemen, zoals eertijds de leden van de Staten-Generaal. Ook keerde de pronk en praal van de vroegere regenten terug. Schimmelpenninck begaf zich in een protserige koets van zijn woonhuis, het Huis Ten Bosch, naar zijn werkpaleis aan het Noordeinde. Twee ruiters openden de optocht, drie schitterend opgetuigde lakeien vergezelden de koets, en vijf ruiters sloten de stoet. Zijn huispersoneel telde 1500 pages, hofdames, kamerheren en lakeien. De laatsten waren gekleed in met goud afgebiesde, rode uniformen. De lijfwacht was opgetuigd met tressen, schouder- en armversieringen. Er werd verteld dat de uniformen 700 gulden per stuk hadden gekost. Mevrouw Schimmelpenninck zat in de huiskapel op dezelfde plaats waar voorheen de prinses van Oranje had gezeten. Onfatsoenlijker en arroganter kon niet, vonden de Hagenaars.

Al was de raadpensionaris als gevolg van zijn verkwistende en pompeuze levenswijze dan niet populair, bekwaam was hij wel. Dat was de reden waarom verschillende

1. De Fransen in ons land

vroegere radicalen toch hun medewerking gaven aan het bewind van Schimmelpenninck. Eén van hen was Izaak Gogel die nu de kans kreeg het belastingstelsel te hervormen. Maar ook op andere beleidsterreinen, zoals dat van het onderwijs, de posterijen en de medische opleiding, kwam tijdens de regering van Schimmelpenninck in korte tijd belangrijke wetgeving tot stand.

Dat was maar goed ook, want Schimmelpennincks bewind was geen lang leven beschoren. Napoleon greep een verergerende oogkwaal van de raadpensionaris aan als reden om hem te vervangen. Schimmelpenninck leed namelijk aan zogenaamde 'zwarte staar' en kon nauwelijks meer zien. Vervanging van de raadpensionaris was nodig omdat de keizer de Nederlanden wenste in te passen in zijn systeem van familiekoninkrijken. Zijn broers Joseph en Jérôme waren respectievelijk koning van Napels en Westfalen en het op te richten Koninkrijk Holland was bestemd voor Louis. Als Lodewijk Napoleon besteeg deze op 5 juni 1806 de troon. Twee maanden later kreeg het land een nieuwe grondwet. Deze was door Hunne Hoogmogenden goedgekeurd. Alleen bleef een referendum dit keer achterwege.

HET KONINKRIJK HOLLAND

1. Een koele ontvangst

Mijn leven en mijn wil behoren u toe; ik zal gaan regeren over Holland, omdat het volk het wenst en omdat Uwe Majesteit het beveelt.

Dit was het onderdanige antwoord van de nieuwbenoemde koning op de aansporing van Napoleon om steeds Fransman te blijven. De zinsnede bevatte in ieder geval één onwaarheid. De afvaardiging van de secretarissen van staat en leden van het Wetgevend Lichaam naar Napoleon met het eerbiedige verzoek om Lodewijk Napoleon als koning te mogen ontvangen, was door de keizer zelf in scène gezet. Het volk was integendeel uiterst sceptisch. De intocht van koning Lodewijk Napoleon en koningin Hortense in Den Haag werd door weinig burgers gadeslagen en velen hielden zelfs de luiken gesloten. Velen dachten dat de nieuwe vorst als broer van de keizer allereerst met de belangen van Frankrijk en niet met die van zijn koninkrijk rekening zou houden. Dat Lodewijk Napoleon bij de grens zijn Franse kokarde had vervangen door een Nederlandse, waarbij hij tot tranen toe bewogen was, liet de bevolking koud. Bij zijn intrede verklaarde de koning dat *de openbare belangen, zorgen en aangelegenheden mij volledig in beslag zullen nemen* en dat *ik op mijn land alle affectie zal overdragen*. De burgers reageerden niet. Zij waren machteloos en daardoor onverschillig.

2. De loyale adel

Slechts leden van de oude adel maakten wonderlijk genoeg hun opwachting bij de koning, waaronder heel wat Oranje-aanhangers. Misschien speelde het een rol dat Willem V in april 1806 te Brunswijk overleden was en brachten de edelen hun trouw aan het Oranjehuis op de nieuwe vorst over. Bovendien zou met de komst van een koning het genoeglijke hofleven terugkeren. De koning maakte gebruik van deze situatie door het instellen van een ridderorde, de Orde van de Unie, waardoor hij de adel sterker aan zich bond.

Ook Bilderdijk vervoegde zich bij Zijne Majesteit. Hij was in 1795 vrijwillig in ballingschap gegaan omdat hij de Franse Revolutie, met haar stelling dat *de oppermacht berust in de boezem des volks*, verafschuwde. In Engeland en later in Duitsland had hij echter een armoedig bestaan geleid. Hij hoopte dat Lodewijk Napoleon een hofdichter

nodig zou hebben en had met het oog daarop een gedicht het licht doen zien. Sommigen kenschetsten 's *Konings komst tot den Throon* als 'vuige pluimstrijkerij':

*Holland, ja de nacht van lijden, hel, en tweedracht, ging voorbij,
Laat ons hart zich thans verblijden In de zon der monarch,*

Ook Napoleon, in 1804 nog door Bilderdijk verguisd, deelde in de gunst. In de *Ode ter eer van den onstervelijken Napoleon, Keizer der Franschen* heette het in volzinnen:

*Gij, Vorsten, op den Throon geboren,
Doorziet wat d'Almacht heeft beschoren!
Aanbidt, en treedt uw zetels af!*

*Doet 'd aarde met u nederknielen;
Of sterft als vrijgeboren zielen,
En bonst met kroon en rijk in 't graf!
Reeds schittert in een gloed van stralen
Een scepterstaf van meer dan goud!
Geen aardkreits kan zijn glans bepalen,
Geen arm van aardomzwalpend zout!
Is 't waar, herrijst na zooveel eeuwen
Het eeuwig Godsrijk der Hebreeuwen?*

In 1808 werd Bilderdijk voorzitter van de literaire afdeling van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Kunst en Literatuur. Korte tijd beleefde hij een glorie-tijd met eigen koets, paarden en een rijk bestikt galakostuum.

Bilderdijk gaf de koning op diens verzoek taalles. Het Hollands bleek echter een weerbarstige taal. Het woord 'koning' bijvoorbeeld sprak Lodewijk altijd uit op een manier dat de toehoorder dacht dat hij het over een konijn had. Toch stond de koning erop dat alle correspondentie aan hem in het Nederlands gesteld was.

Ook Daendels, ooit een vurig republikein, bedelde om de gunst van de koning. Binnen een paar maanden had hij het tot generaal gebracht en in 1807 werd hij uitgezonden naar Oost-Indië om daar korte tijd het gouverneur-generaalschap te bekleden.

Een van de weinigen die zich niet tot bedelaar verlaagde, was Van Hogendorp. Niet dat hij geen hoog ambt uit de handen van de koning zou willen ontvangen, maar hij weigerde erom te vragen. Na de Pruisische nederlaag in het najaar van 1806 was hij er steeds meer van overtuigd geraakt dat het recht Gods duidelijk zichtbaar was in de gebeurtenissen van zijn tijd. Het zou kunnen gebeuren dat hij opnieuw zijn krachten zou moeten wijden aan de dienst van zijn vaderland en dat God hem zou roepen. In dat geval zou hij gehoorzamen. Hij kreeg echter geen ambt aangeboden. Zijn tijd zou later komen.

3. Le bon roi

Lodewijk Napoleon was een goedhartige, sociaal voelende, maar tevens onzekere en zichzelf beklagende man. Hij wenste van Holland *la contrée la plus remarquable de l'Europe* te maken.

Dat was echter zelfoverschatting. Verder leed hij aan allerlei ziekten en kwalen. Aan een val van een paard had hij een ontwricht linkerbeen en een vervormde rechterhand overgehouden. De vingers ervan waren zo verstijfd dat hij alleen kon schrijven met een pen die aan een handschoen was vastgemaakt. De 'lamme koning', zoals hij in de volksmond al spoedig heette, maakte dus bepaald geen koninklijke indruk. Als kind had hij aan de pokken geleden, waardoor hij een geschonden gezicht had. Bovendien leed hij al sinds zijn jeugd jaren aan reumatische aandoeningen. In Napoleons memoires valt te lezen dat deze het gevolg waren van een tijdens de Italiaanse veldtocht opgelopen geslachtsziekte. Als gevolg van zijn kwalen gebruikte de koning allerlei pijnstillende

1. De Fransen in ons land

middelen en medicijnen. Regelmatig bezocht hij kuuroorden in Duitsland en Frankrijk, waar hij allerlei bizarre kuren onderging. Zo baadde hij zich in de ingewanden van dieren en dronk hij steeds verse moedermelk. Met het oog op het laatste werd hij op al zijn reizen door een min vergezeld.

IJverig was hij wel. Hij werkte van 's morgens vijf tot 's avonds vijf. Daarna volgde het diner. De avond werd besteed aan het lezen van documenten en aan taalles. Al deze werkzaamheden werden hooguit onderbroken door een dutje.

Er was de koning veel aan gelegen het land tot in zijn verste uithoeken te leren kennen. Hij genoot van de bewondering van de eenvoudige mensen die het prachtig vonden de koning te zien, te spreken of zelfs aan te raken. Hij bezocht gevangenis en ziekenhuizen en deed al het mogelijke de vaak erbarmelijke omstandigheden te verbeteren. Tijdens een bezoek aan Zeeland propageerde hij de borstvoeding. Moeders die hun kinderen met moedermelk grootbrachten, kregen koninklijke toestemming meer dan één gouden oorijzer te dragen, alsook een gouden sierband om hun kap. In Monnikendam, Enkhuizen en Hoorn bestreed hij de werkloosheid door schepen te bestellen. In Den Bosch bezocht hij fabrieken en gaf het personeel een groot drinkgeld. Op 12 januari 1807 ontplofte in Leiden het kruitschip. De koning begaf zich onverwijld naar de plaats des onheils en organiseerde noodhulp. De hele nacht was hij in touw. Terug in Den Haag riep hij een Nationaal Rampenfonds in het leven dat meer dan een miljoen gulden bijeenbracht. In dezelfde maand braken in de Betuwe de dijken door. Het gebied tussen Maas en Rijn vanaf de Duitse grens tot aan de Alblasserwaard liep onder water. Er vielen honderden doden. Op 28 januari kwam de 'goede koning' met lieslaarzen aan en een zuidwester op de bevolking troosten. Hij waagde zich zelfs op de Diefdijk, de weg tussen Leerdam en Culemborg, welke op het punt stond door te breken. Weer liet de koning een nationale collecte houden die opnieuw een miljoen opbracht. Rijkswaterstaat besteedde zes miljoen aan het herstel van bruggen, wegen, dijken, kanalen en gebouwen.

Napoleon bespote zijn broer vanwege diens *manie d'humanité*. De Nederlandse bevolking waardeerde hem erom. Toen de koning in 1807 Rotterdam bezocht en daarbij de hoop uitsprak dat de mensen zouden vergeten dat hij niet in Nederland was geboren, riep een oude man dat *wij dat sinds Leiden vergeten zijn*.

4. Een verkwistende levensstijl

Minder bewondering oogstte de verkwistende levensstijl van de koning. In vier jaar tijd verhuisde hij vijf maal, zijn langdurige bezoeken aan kuuroorden niet meegerekend. Het verplaatsen van het hof betekende ook het verplaatsen van de regering, waarbij weer passende werkruimten en hotels moesten worden gevonden. Achtereenvolgens resideerde Zijne Majesteit in Den Haag, waar hij de temperatuur te laag vond en waar het te vaak regende, op Het Loo, dat zeer vervallen was en voor veel geld werd opgeknapt, in Utrecht, waar voor 600.000 gulden werd besteed aan het kopen van huizen en in Amsterdam, waar het stadhuis op de Dam voor 800.000 gulden als paleis werd ingericht. Het sierlijke waaggebouw (nog zichtbaar op de bekende schoolplaat van Isings) moest verdwijnen omdat het 's konings uitzicht belemmerde. De Amsterdamers waren er weinig over te spreken dat 'het achtste wereldwonder' *geworden was tot woning van onzen lammen koning*. De laatste maanden van zijn koningschap woonde Lodewijk in de Haarlemmerhout, waar hij het paviljoen 'Weltevreden' kocht van een Amsterdamse bankier.

Daarnaast besteedde de koning veel geld aan het kopen van exotische dieren. Zo onderhield hij een wolf, een leeuw, een zebra en een beer. Hoewel hij een inkomen genoot van anderhalf miljoen kwam hij ieder jaar tienduizenden gulden tekort. Bij

Lodewijks aftreden in 1810 moest zijn broer Napoleon een uitstaande schuld van 70.000 gulden betalen.

5. Financiële perikelen

Lodewijk Napoleon nam op één na alle ministers van Schimmelpenninck over. Al spoedig werden ze overstroomd door rapporten, memories, nota's, decreten, verordeningen, wetten en wetsontwerpen. Binnen drie weken had de koning al 19 grote wetten en verordeningen op zijn naam staan. Als spoedig raakte hij echter overwerkt en vertrok buitenslands om te gaan kuren. Als gevolg daarvan stagneerde de wetgeving en verdwenen verordeningen in bureauladen. Ook gebeurde het nogal eens dat de koning uitgevaardigde orders weer introk. Op een toentertijd verschenen spotprent staat hij afgebeeld met in zijn rechterhand een 'ordre' en in zijn linkerhand een 'contre-ordre'. Voor zijn hoofd is een plank getekend met daarop 'désordre'.

Financieel stond het Koninkrijk Holland er slecht voor. Minister Gogel was gedwongen grote leningen uit te schrijven maar was nauwelijks in staat ze terug te betalen. Aan verhoging van de belastingen kon niet gedacht worden, omdat de bevolking goeddeels verpauperd was. Tiërçering van de staatsschuld, namelijk het niet meer inlossen van een derde deel van de uitstaande schuld, leek onvermijdelijk. Napoleon raadde Gogel aan nog verder te gaan en de staatsschuld te 'nullificeren' of te halveren. Deze voorgenomen maatregelen stuitten echter op fel verzet bij de kredietgevers.

In deze situatie was het niet verwonderlijk dat Gogel zich ergerde aan het spilzieke gedrag van de koning. Niet dat diens uitgaven het land ruïneerden, maar Gogel verwachtte van de koning tenminste een voorbeeldhouding. Toen daarvan niets terecht kwam trad de teleurgestelde minister in 1809 af. Vermeldenswaard is nog dat het Gogel was die het drieguldenstuk verving door de rijksdaalder. Ook zagen het gouden vijfentwintigje, het gouden tientje, de gulden en de halve gulden het licht. Een ander wapenfeit van Gogel is de wet tot afschaffing van de gilden in 1806. Ook deze maatregel stuitte op fel verzet. Amsterdamse gildenmeesters voorspelden dat de stad zou worden overspoeld door straatventers en beunhazen die inferieure producten aan de man zouden brengen tegen veel te hoge prijzen, tot grote schade van de volksgezondheid.

Als gevolg van de protesten duurde het tot 1808 voordat de wet van kracht werd. Daarna werd deze echter nog voortdurend gesaboteerd. Hun definitieve einde hebben de gilden nog tot 1818 weten uit te stellen.

6. Het Bataafse leger

Zeer tegen de zin van Napoleon had Lodewijk Napoleon op voorstel van Gogel de sterkte van het Bataafse leger van 35.000 man teruggebracht tot 20.000. Toen in augustus 1806 de Vierde Coalitie-oorlog uitbrak, eiste Napoleon onmiddellijk 30.000 man troepen. Het Koninkrijk Holland moest Munster, Hessen-Kassel, Paderborn en Oost-Friesland aanvallen en veroveren. Dat was een kolfje naar de hand van Daendels. In korte tijd waren de Duitse gebieden onder de voet gelopen, waarbij de Bataafse soldaten naar hartenlust plunderden en moordden. Minder goed verging het de 3000 soldaten die in Spanje voor de keizerlijke zaak streden. Van hen keerde niemand terug. Omdat Lodewijk geen kans zag het vereiste aantal manschappen op te brengen, eiste de keizer dat hij de dienstplicht zou invoeren. De koning weigerde dat. Soldaten moesten immers vrijwillig dienen. Een uitzondering wilde hij wel maken voor weeskinderen.

1. De Fransen in ons land

Het wezenleger moest 6000 'man' tellen. In 1809 werden de weeshuizen leeggehaald. In Rotterdam en Leiden braken rellen uit toen de jongens werden weggevoerd. Met de Bataafse vloot was het al even droevig gesteld. Deze was volgens deskundigen hooguit in staat een niet al te sterke vijand enkele dagen uit de Zuiderzee te weren. Met deze vloot kon de strijd met Engeland om de heerschappij op de wereldzeeën onmogelijk worden aangebonden. De keizer eiste twee volledig uitgeruste eskaders, één in Hellevoetsluis en één bij Texel. Tot opluchting van de Nederlanders was het Franse aandeel in de samen te stellen zeemacht al in 1805 bij Trafalgar ten onder gegaan. Er was dus geen kijf op dat de strijd met Engeland daadwerkelijk aangegaan zou worden. Het gevolg was dat de Bataafse vloot, ondanks alle dreigementen van de keizer, in 1810 kleiner was dan in 1806.

7. Handelsoorlogen

Al in 1803 was de import van Engelse producten verboden en werden de havens gesloten voor schepen die Engelse havens hadden aangedaan. Er werden echter uitzonderingen gemaakt voor goederen die geen strategisch nut hadden. Zo vroeg de burgemeester van Schiedam een exportvergunning naar Engeland aan voor een lading jenever. De vergunning werd gegeven hoewel er geen ruchtbaarheid aan gegeven mocht worden. Daardoor kwam ook niemand te weten dat tevens kaas en boter naar Engeland werden verscheept.

Daarnaast ontstond een uitgebreide illegale handel. Zo kon bijvoorbeeld de keizerlijke hofhouding de Engelse en koloniale waren eigenlijk niet missen. Bovendien moesten de producenten op het vasteland hun producten als wijn, zijde, kaas, meubelen en tapijten ook kwijt. Zodoende werd er op uitgebreide schaal met vrachtbrieven geknoeid. Engelse schepen veranderden in Deense of Amerikaanse, terwijl Nederlandse schepen hun bestemmingen veranderden. Dat maakte de waren overigens wel een stuk duurder. Vanwege het verhoogde risico werden de grote havens gemeden en werden de goederen in volle zee overgeladen of met kleine vaartuigen via kreken en inhammen aan land gebracht.

In 1806 werd de handelsoorlog aanzienlijk verscherpt. De Engelsen blokkeerden alle Noordzeehavens, van de Elbemonding tot Brest. Aan het vasteland moest de mogelijkheid tot export van goederen waaraan Engeland geen behoefte had, worden ontnomen.

Napoleon antwoordde in datzelfde jaar met het Decreet van Berlijn, het officiële startschot voor het Continentaal Stelsel. Alle handel op en elke briefwisseling met de Britse eilanden werd verboden. Elke Brit die op Frans of continentaal grondgebied werd aangetroffen, zou als krijgsgevangene worden beschouwd en alle Britse of koloniale goederen waren contrabande. Elk schip dat op zijn reis een Engelse haven had aangedaan, zou als een Engels schip worden beschouwd.

8. Smokkelhandel

De nieuwe, verscherpte decreten werkten echter niet, de Franse nog minder dan de Engelse. Als Napoleon de Engelse invoer in Nederland werkelijk had willen verhinderen, had hij naast ieder scheepje een schuit met een eerlijke douanier moeten leggen. Zoveel schuiten had hij echter niet en eerlijke douaniers nog veel minder. De grote Engelse en continentale havens werden voortaan bijna uitsluitend door Amerikaanse schepen bezocht. Die leverden de officieel toegestane producten af bij de ambtenaren en de contrabande elders, soms zelfs in pakhuizen in het zicht van de douaniers. Er waren Amsterdamse en Rotterdamse pakhuizen volgestouwd met koloniale waren. In Amsterdam werden tussen 15 oktober en 30 november 1809 vanaf de

Waddeneilanden 6 miljoen pond koffie, 4 miljoen pond suiker, 150.000 pond indigo, 160.000 pond katoen, 850.000 pond verfhout, 110.000 pond cacao en 210.000 pond peper aangevoerd. In Rotterdam werden per trekschuit, met het openbaar vervoer dus, 400 balen koffie van Zierikzee naar Rotterdam gebracht en in een pakhuis aan de Bierstraat opgeslagen. Bij Noordwijk werd 's nachts op het strand een grote partij suiker gelost. De volgende ochtend zag de zeewacht het schip nog liggen. Een van de wakers volgde het spoor van de afhaalwagens de duinen in. Hij werd echter achter een duin van zijn paard getrokken *en hem werd een been stukgeslagen*. Zo zijn er talloze berichten. De aanvoerende schepen hadden soms Nederlandse bemanningen, voeren onder de Amerikaanse vlag, genoten de bescherming van de Franse marine, terwijl de Nederlands-Franse kustwachters en douaniers de andere kant opkeken.

Napoleon verweet zijn broer dat Nederland *niets anders was dan een ankerbaai voor Britse goederen en dat hij een ongelooflijk uilskuiken moest zijn dat hij als enige dat niet in de gaten had*. Lodewijk moet laconiek geantwoord hebben dat hij het koninkrijk slechts 'de huid wat liet zweten'.

In september 1807 drongen Franse gendarmes in opdracht van Napoleon vanuit de Zuidelijke Nederlanden het Koninkrijk Holland binnen en lichtten in Breda en Bergen op Zoom 'verdachten' van hun bed. Toen Lodewijk woedend protesteerde, verzocht Napoleon hem zijn ontslag in te dienen. Deze eis werd door Lodewijk afgewezen, maar Napoleon bleef zijn broer achtervolgen. In 1808 bood hij hem Spanje aan, onder het voorwendsel dat het warme klimaat aldaar gunstig was voor Lodewijks zwakke gezondheid. De koning weigerde echter *het land dat hem geroepen had* te verlaten.

Napoleon had evenwel ook boter op het hoofd. In Frankrijk tierde de smokkelhandel eveneens welig. Zij was zelfs min of meer gelegaliseerd door het uitschrijven van handelslicenties, waarmee Napoleon in ieder geval de Franse wijnbouw redde van de ondergang.

9. Economische gevolgen

De reguliere handel verliep totaal. Dat was de genadeslag voor de al sinds de achttiende eeuw kwijnende traditionele bronnen van welvaart. De situatie in de steden werd onhoudbaar. Gemiddeld was een derde deel van de bevolking aangewezen op de armenzorg. Velen trokken weg. Talloze huizen stonden te koop, soms voor nog geen 30% van de oorspronkelijke waarde. De koning maakte zich grote zorgen over de teeloorgang van de nijverheid. Hij organiseerde in 1807 een openbare tentoonstelling van *alle objecten van manufacturen en fabryken in Utrecht*, de eerste jaarbeurs dus. Er werden hoge prijzen uitgelooft voor de beste inzendingen. Het zette weinig zoden aan de dijk.

Slechts de landbouw had voordeel bij de verminderde aanvoer van overzee. Naast de traditionele producten als granen en aardappelen werden suikerbieten, tabak en cichorei (een vervanging van koffie) verbouwd. De veeteeltproducten deden het goed als smokkelwaar. Er was geen ambtenaar die niet een oogje dicht kneep voor een pond boter of een Edammer kaas.

10. De Engelse aanval op Zeeland

Om de benarde bondgenoten, die het in Beieren en Oostenrijk zwaar te verduren hadden, te ontlasten, deden de Engelsen in juli 1809 een grootscheepse aanval op het nauwelijks versterkte Walcheren. De bedoeling was door te stoten naar Antwerpen. Het was een indrukwekkende aanvalsmacht: 600 landingsschepen brachten 40.000 manschappen, 3600 paarden en 144 kanonnen aan land. Het zou echter blijken dat de aanval te laat in het jaar was gepland. Het was bekend dat in Zeeland in de zomer en

1. De Fransen in ons land

nazomer de beruchte zogenaamde Zeeuwse koorts kon toeslaan op plaatsen waar veel mensen bijeen waren. Gebrek aan hygiëne, natte kleren, uitputting en verwaarlozing waren de belangrijkste oorzaken van de ziekte. De Engelsen zouden het tot hun schade ondervinden.

De expeditie verliep aanvankelijk gunstig. Het fort te Rilland-Bath werd genomen, waarna geheel Walcheren, Zuid-Beveland en Schouwen-Duiveland in Engelse handen vielen. Lodewijk snelde toe met een leger, bestaande uit weeskinderen, grensbewakers en nationale gardisten. Op het ogenblik van de invasie vochten namelijk 15.000 Bataven in het buitenland. Ondanks dat behaalde Lodewijk een aantal overwinningen op de zwetende en brakende (de symptomen van de gevreesde koorts) Engelse soldaten. Ze stierven *als muizen*, schreef een tijdgenoot. Toen Lodewijk ook nog eens versterkingen uit Frankrijk kreeg, besloten de Engelsen op 14 september alle Zeeuwse veroveringen, behalve Walcheren, op te geven. Meer dan 400 Engelsen waren bij de gevechten gesneuveld, meer dan 4000 waren een 'natuurlijke dood' gestorven aan de koorts. Duizenden anderen waren krijgsgevangen gemaakt.

Op Walcheren bleven 16.000 Engelsen achter die zich nog twee maanden lang in regen en modder handhaafden. Half december werden alle havens en forten opgeblazen en met de kerstdagen werd het eiland prijsgegeven. Daarmee was de expeditie op een volledig fiasco uitgelopen.

11. Het einde van het Koninkrijk Holland

De Engelse inval was voor Napoleon een gelegenheid bij uitstek om zijn broer te overladen met een stortvloed van verwijten en schimpwoorden. Vervolgens annexeerde hij, in december 1809, het eiland Walcheren, met de toezegging dat Lodewijk er nog meer van zou horen.

Dat gebeurde spoedig. Nog in dezelfde maand werd Lodewijk naar Parijs ontboden. Deze wilde eerst weigeren, maar de Staatsraad raadde hem dringend aan te gehoorzamen. Wegblijven zou maar uitstel van executie zijn. Lodewijk ging en bleef tot 8 april 1810 in Parijs. Daar werd hij gedwongen een overeenkomst te tekenen waarin was vastgelegd dat hij Zeeland benevens al het grondgebied ten zuiden van Maas en Waal zou afstaan aan het keizerrijk. Verder werd alle handel met Engeland verboden en Franse douaniers, gesteund door een leger van 6000 man, zouden naleving van het verbod afdwingen. Op het moment van de ondertekening op 10 maart 1810 waren Franse troepen al ruim twee maanden aanwezig in Brabant en delen van Gelderland. Zeeland was al direct na het vertrek van de Engelsen bezet. Genoemde provincies hadden veel te lijden onder de onbarmhartige invorderingen van de Fransen. Bovendien werden de Franse soldaten ingekwartierd in de steden. In de overbelaste huizen sliepen de soldaten in de bedden en de bewoners op de grond.

In het voorjaar van 1810 bezetten Franse troepen de gehele Nederlandse kuststrook, de Zuiderzeekusten en de steden Den Haag, Rotterdam en Utrecht. Lodewijk wist bij zijn terugkomst met de situatie geen raad. Hij negeerde koppig zijn broer en gedroeg zich steeds Hollandser door tijdens de zittingen van de Staatsraad doorlopend *grote plukken tabak* uit Goudse pijpen te roken, tot grote verbazing van de raadsheren.

Tot overmaat van ramp kwam ook Napoleon in april 1810 naar Nederland. Hij liet zich huldigen in Middelburg, Breda en Den Bosch, waarbij hij beledigend en arrogant optrad. Op 17 april overwoog Lodewijk af te treden, maar de Staatsraad weerhield hem nog. De toestand werd echter onhoudbaar. Overal vonden opstootjes en gevechten plaats tussen Nederlanders en Fransen. In Amsterdam werd een koetsier in keizerlijk livrei gemolesteerd. Dit incident werd door Napoleon aangegrepen. Eind juni trokken de Franse troepen Amsterdam binnen.

Lodewijk overwoog nog de dijken van de Beemster, Purmer en Schermer door te steken of de sluizen open te zetten. Daarvan werd hij gelukkig weerhouden door de ministerraad en het Wetgevend Lichaam. Door iedereen verlaten, deed de koning op 1 juli 1810 in zijn Haarlems paleis afstand van de troon, ten behoeve van zijn in 1808 geboren zoon Louis, de latere Napoleon III. De raad van ministers zou het regentschap moeten waarnemen. In de nacht van 2 op 3 juli verliet hij met een klein gevolg zijn residentie via een gat in de omheining van het park. Misleid door de duisternis viel hij ook nog van de loopplank die over de sloot gelegd was. Hij viel in het water en werd bemodderd en besmeurd uit de greppel getrokken en in een koets gehesen. Niets bleef hem bespaard.

Nederland kon hij niet vergeten. Vaak vroeg hij zich met tranen in de ogen af hoe hij buiten Holland zou kunnen blijven leven. In de nacht van 11 op 12 april 1814 ontmoette hij bij Bourges enkele Nederlandse eregades. Bij die gelegenheid beweerde hij niet naar de Hollandse troon terug te verlangen. In werkelijkheid was hij op weg naar Lausanne om bij een notaris een proclamatie te deponeren waarin hij protesteerde tegen de overweldiging van die troon door de prins van Oranje.

EEN DEEL VAN FRANKRIJK

1. Ingelijfd bij Frankrijk

Het Koninkrijk Holland, bij keizerlijk besluit van 9 juli 1810 ingelijfd bij het Franse keizerrijk, werd naar Frans voorbeeld ingedeeld in zeven departementen. Deze behielden in grote lijnen de oude provinciegrenzen. De departementen werden geleid door prefecten. De belangrijkste, zoals het departement van de Zuiderzee (Noord-Holland en Utrecht) en het departement van de Monden van de Maas (Zuid-Holland) werden niet aan Nederlanders toevertrouwd. De keizer stelde er Zuid-Nederlanders aan. Aan het hoofd van alle departementen kwam de vijfenzeventigjarige Fransman Lebrun te staan, die het Paleis op de Dam en het Huis ten Bosch tot zijn beschikking kreeg. Door deze benoeming bleef Nederland nog een afzonderlijk deel van het Franse keizerrijk, met dien verstande, dat Lebrun geheel afhankelijk was van de keizer.

2. Het Continentaal Stelsel

Ik heb Holland ingelijfd om er mijn douaniers heen te kunnen zenden, zou Napoleon gezegd hebben. Dat hield in dat hij vastbesloten was het Continentaal Stelsel streng te gaan toepassen. De koloniale waren die tijdens het bewind van zijn broer nog waren ingevoerd, mochten bij wijze van speciale gunst nog verhandeld worden, zij het dat eerst 50 % van de waarde als extra belasting voldaan moest worden. Daarna was Napoleon onverbiddelijk. Dat bleek in 1811 tijdens het keizerlijk bezoek aan Vlissingen. Daar gaf Napoleon bevel de gesmokkelde Engelse wol in het openbaar te verbranden, hoewel er halfgeklede en zieke mensen rondliepen. En in 1813 was één van de laatste decreten van de keizer dat alle in beslag genomen Engelse koopwaar verbrand diende te worden. Er werd vervolgens in het openbaar voor twee miljoen francs aan voedsel vernietigd. De hongerlijders keken toe.

Niet altijd bleven de burgers lijdzaam toezien. De douaniers liepen door de straten, waarbij zij vooral aandacht hadden voor winkels en pakhuizen. Ze drongen ook particuliere huizen binnen. Dat nam de bevolking niet. Het eerste oproer na de inlijving, op 20 september 1810 in Amsterdam, was een douaniersoproer.

Overigens moet wel bedacht worden dat ook bij de douaniers de natuur sterker was dan de leer. De keizerlijke douaniers, kustwachtters en politiebeamten waren niet

1. De Fransen in ons land

meer dan zwakke, hebzuchtige en hongerige mensen. In de praktijk betekende het dat ze in veel gevallen omkoopbaar waren. Het gevolg was dat het *doodsgerochel van de Engelse economie*, dat Napoleon spoedig verwachtte te horen, uitbleef. Uit de correspondentie tussen Napoleon en Lebrun blijkt wel dat de keizer zich ten aanzien van de eerlijkheid van de meeste ambtenaren geen enkele illusie maakte.

3. De conscriptie

De conscriptie werd in 1810 ingevoerd voor alle mannen tussen de twintig en vijfentwintig jaar. Uit het totaal van ingeschrevenen werd door loting een aantal dienstplichtigen aangewezen. Overigens kon iedereen zich na het trekken van een laag nummer door een remplaçant laten vervangen, uiteraard iemand die zo gelukkig was geweest een hoog nummer te trekken. Natuurlijk kon zo iets alleen tegen betaling. Het inschakelen van een remplaçant tegen betaling was vanzelfsprekend voorbehouden aan de goeude burgers. Zij ondervonden zodoende aanvankelijk weinig nadelige gevolgen van de conscriptie. Dat veranderde in 1813 toen Napoleon bepaalde dat de goeude families 500 Gardes d'Honneur (eregardes) moesten leveren, die hun eigen paard en uitrusting moesten leveren. Remplaçanten waren ditmaal niet toegestaan.

Onder de minder bedeeden riep de conscriptie veel verzet op. Daarbij speelde angst voor zowel het verlies van een dierbare betrekking als voor het verdwijnen van een kostwinner een rol. Het verzet laaide steeds op in februari als de te leveren quoten bekend werden en in mei als de lotelingen werden afgevoerd. Het felst was het verzet in de vissersplaatsen langs de kust. Ook in Utrecht en Amsterdam braken rellen uit. In laatstgenoemde stad waren tevoren affiches aangeplakt, waarop fel tegen de conscriptie werd geageerd. Toen de lotelingen werden ingescheept naar Haarlem wilde een vrouw haar broer niet loslaten. Toen zij door het Franse escorte ruw opzij werd geduwd, vielen er scheldwoorden en klappen, die beantwoord werden door schoten. Napoleon schreef de onrust toe aan een internationale samenzwering en trad hard op. In Rotterdam werden enkele mannen als zijnde internationale revolutionairen ter dood veroordeeld. De Nederlandse lotelingen werden ingedeeld bij Franse regimenten. Ze voelden zich er over het algemeen ongelukkig. De oorzaken waren de Franse arrogantie en de taalproblemen. Van de 28.000 Noord-Nederlandse jongens die gedwongen werden te vechten voor Napoleon, is meer dan de helft niet teruggekomen. De overigen zijn veelal tijdig gedeserteerd.

4. De burgerlijke stand

Met het oog op een goed verloop van de conscriptie werd per 1 juli 1811 de burgerlijke stand ingevoerd. Tot dan toe berustte de registratie van de doop, huwelijk en sterfgeval bij de kerk. Er bestonden echter daartoe geen wettelijke regels of verplichtingen. Behalve dat genoemde gegevens voortaan door de overheid werden geregistreerd, vond een algehele registratie van inwoners plaats. Alle gezinshoofden werden op de raadhuisen ontboden *teneinde de namen, voornamen, ouderdom en beroep, de personen het huisgezin uitmakende, alsook de dienstboden en inwoners, behoorlijk op te geven*. Daarbij dienden zij die nog geen familienaam hadden er één op te geven. Velen gebruikten toen reeds de voornaam van hun vader als achternaam met het achtervoegsel zoon, verbasterd tot 'sen' of 'se'. Zij noemden zich Jansen, Pietersen of Hendrikse.

Anderen kozen als achternaam de plaats waar ze vandaan kwamen, zoals Van Tiel of Van Reenen. Ook een beroep lag voor de hand bij een keuze. Zo ontstonden namen als Bakker, De Boer en Molenaar. Natuurlijk waren er de 'humoristen' die al deze nieuwlichterij niet serieus namen. Zij zadelden hun nageslacht op met namen als

Naaktgeboren, Bloot of Rijstebil. Overigens waren er nog velen die het bevel eenvoudig negeerden. Dat blijkt wel uit het feit dat koning Willem I het in 1825 herhaalde. Het op het gemeentehuis gesloten huwelijk gold voortaan als het enig wettige, waarna desgewenst kerkelijke bevestiging kon volgen.

5. Invoering van het metriek stelsel

In de oude Republiek waren ontelbaar veel soorten lengtematen (el, duim, roede), oppervlaktematen (morgen, bunder), inhoudsmaten (wisse, mud, last, maatje, pint, anker, okshoofd, schepel) en gewichten (ton. lood, wicht) in gebruik geweest. Daarbij kwam nog dat iedere streek of stad zijn eigen voet, duim enz. had. De verwarring was groot en de handel leed eronder. De invoering van het tiendelige metrieke stelsel maakte een eind aan de chaos. Bij lengtemaat ontstond de indeling van millimeter tot kilometer; bij gewicht van milligram tot kilogram; bij oppervlaktemaat van centiare tot hectare; bij inhoudsmaat van milliliter tot hectoliter. Van alle oude maten werd precies berekend in welke verhouding zij tot de nieuwe stonden. Vele werden daarna nog lange tijd in ere gehouden.

6. Economische malaise

De malaise in handel en nijverheid was schrikbarend. De visserij lag stil. In Amsterdam liep in 1808 geen enkel schip binnen. In 1806 waren dat er nog 1261 geweest. Van de Amsterdamse suikerraffinaderijen met in totaal 1160 man personeel waren er in 1811 nog 20 over met 95 arbeiders. Op de Amsterdamse bevolking van 180.000 waren in 1810 ruim 60.000 bedeeden. Het landelijke percentage lag op ruim 10 %. Hongeroproeren in met name de Hollandse steden waren het gevolg. Door de strenge censuur, waarbij de vrije pers was vervangen door een streng gecontroleerd departementaal mededelingen- en advertentieblad, is moeilijk na te gaan of er nog andere motieven meespeelden dan alleen honger. Wel waren bij de opstootjes altijd Franse douaniers betrokken. Het eerst bekend geworden oproer liep uit op de verwoesting van Franse kantoren langs het IJ. Het volk bekogelde Franse douaniers met stenen, waarbij een dode viel. De haat tegen de Franse overheersing werd na de inlijving feller. De Franse topambtenaar Real klaagde in het voorjaar van 1811 dat *1' esprit publique en Hollande est antiFrancais*. Nergens waren Fransen welkom. De gezichtsuitdrukking van het volk (*populace brutale et fanatisé*) wanneer het op straat een Fransman ontmoette, beangstigde hem.

Met de landbouw ging het beter. Door de tekorten aan graan in het westen liepen de prijzen van tarwe en rogge op. Op de Veluwe en in de Achterhoek werden heidegronden ontgonnen en bebouwd.

Door de afwezigheid van koloniale waren steeg de vraag naar surrogaten. Lindebloesem moest thee en gebrande cichorei moest koffie vervangen. Een Berlijnse apotheker had in de achttiende eeuw ontdekt dat uit suikerbieten of beetwortels suiker bereid kon worden. De beetwortelsuiker moest de rietsuiker vervangen. Napoleon moedigde het verbouwen van suikerbieten sterk aan. De verbouw van cichorei en suikerbieten bracht op het platteland nog een zekere mate van welvaart. Dat blijkt tenminste uit het feit dat er een trek op gang kwam van de steden naar het platteland.

7. De tocht naar Rusland

Het Franse keizerrijk had in 1809 door de Vrede van Wenen zijn grootste uitgestrektheid verkregen. Napoleon beheerste de continentale kusten. Slechts in Spanje, waar

1. De Fransen in ons land

een felle volksofstand woedde en waar de Engelsen vaste voet hadden, en op de Italiaanse eilanden bleef de handel vrij.

Rusland, Frankrijks bondgenoot tegen wil en dank, voelde er hoe langer hoe minder voor zich door Napoleon beperkingen op te laten leggen. In 1810 stelde tsaar Alexander zijn havens weer open voor alle scheepvaart, inclusief de Engelse. Toen Napoleon de Russische expansie in Polen en Turkije hinderde, eiste Alexander dat de Franse troepen tot achter de Rijn zouden worden teruggetrokken. Napoleons antwoord was de veldtocht van 1812.

Op 20 juni 1812 vertrok uit het Poolse Kowno *het leger der twintig naties*, 500.000 man sterk. Tegenover een half miljoen West-Europeanen (de Fransen vormden slechts een kleine minderheid) kon de tsaar niet meer dan 150.000 man stellen. Terwijl Napoleon slag moest leveren om te winnen, ontliet zijn tegenstander die bewust. Tegen zijn zin trok Napoleon steeds dieper Rusland binnen, zichzelf voorhoudend dat de Russen eens zouden standhouden en slag leveren. Intussen vielen er gaten in de grote legeretros doordat de voedselvoorziening werd belemmerd door de Russische tactiek van de verschroeide aarde. De uitval ten gevolge van dood, ziekte en desertie werd steeds groter. In augustus, twee maanden na het vertrek, had Napoleon al 150.000 man verloren. Bij het dorpje Borodino, honderd kilometer voor Moskou, leverden de Russen op 5 september slag. Meer dan 70.000 gesneuvelden bleven op het slagveld achter. Beide partijen eisten de zege op. Op termijn gezien was de keizer echter de verliezer. Zijn leger was in logistiek opzicht en weldra ook getalsmatig het zwakst.

Op 14 september kwam Napoleon in Moskou aan. Daar wilde hij een wapenstilstand sluiten. Er was echter niemand met wie hij kon onderhandelen. Blijven in een bijna verlaten, vijandige stad, waar iedere nacht branden woedden, was uitgesloten. Hoe meer de zomer ten einde liep, des te onherbergzamer werden stad en land. Een maandlang aarzelde de keizer. Te laat gaf hij eindelijk bevel tot de terugtocht, op 19 oktober.

De verschrikkingen van de terugtocht waren na de overtocht van de Berezina nog niet ten einde. Begin december valt de winter in alle hevigheid in. In zijn boek *Napoleon - Historie en legende* schrijft J. Presser: *In die ijzige koude daalt spookachtig als een lijk-wade het zwijgen neer op het stervende leger, dat in een donkere hoop over de blanke vlakke trekt. Men hoort niets meer, geen menselijk geluid, geen vogel, alleen het knerpen van de stappen in de sneeuw en het piepen van de wielen. Een nieuwe, rijke oogst voor de dood. De curve van de waanzin- en zelfmoordgevallen gaat snel omhoog; het verluidt dat men zelfs mensenvlees heeft gegeten.*

Op 9 december komt de hoofdtroep Wilna [de hoofdstad van Litouwen] binnen, op 10 december zijn de eerste Kozakken daar en beginnen de hevige straatgevechten, waarvan 't eind is dat het leger Wilna ontruimt. Het aantal achterblijvers wordt op 10.000 geschat. In de hospitalen liggen 5000 zieken. Deze mensen zijn door de Kozakken of door de Wilnaërs zelf afgeslacht. De Engelse diplomaat Wilson schrijft: 'Het St. Basilius-gesticht bood een vreselijke aanblik; 7500 lijken waren in de gangen in rijen op elkaar gestapeld; ook in andere zalen lagen ze verspreid; de gebroken vensters en de gaten in de muren waren dichtgestopt met voeten, benen, handen, rompen en hoofden, zodat ze in de gaten pasten om de koude lucht van de levenden weg te houden.'

Zonder uniformen, zonder wapenen, zonder buit, zonder geld en goed, onherkenbaar in de zotste lompen gewikkeld, trekken de laatste paar duizend soldaten van het Grote Leger onder knetterend geweervuur over de Njemen en besluiten daarmee een hellevaart zonder weerga in de geschiedenis van de mensheid.

Op 3 december verscheen er een officieel keizerlijk bulletin. Het deelde mee dat er op 6 november nog niets aan de hand was met *cette armé si belle*. In acht dagen tijds geraakten echter door de felle kou en de paardensterfte artillerie en cavalerie in het

ongerede, zodat een haastige doch glorieuze terugtocht het enige was dat overbleef. De laatste zin vermeldde dat *la santé de S.M. n'a jamais été meilleure*. De gezondheid van Zijne Majesteit was nooit beter geweest!

8. De Volkerenslag bij Leipzig

Het keizerrijk wankelde. Russen, Polen en Duitsers hadden met eigen ogen het stervende leger gezien. Een ongekend nationaal gevoelens laaide op in Duitsland. De Duitsers grepen massaal naar de wapenen en bevrijdden zichzelf. De koning van Pruisen wierp zich op als woordvoerder van alle Duitsers en vormde een coalitie met Engeland en Rusland. Later sloot ook de Oostenrijkse keizer, notabene Napoleons schoonvader, zich aan.

Na het debacle bij Wilna had de keizer het Grote Leger verlaten. Vanuit Rusland had hij al bevel gegeven om vervroegd de lotelingen van 1813 op te roepen. Het bleek onvoldoende om een nieuwe armee te vormen. Daarom werden ook de jonge lotelingen van 1814 opgeroepen. Napoleon zou '*de kinderkrustocht van 1814*' ten oorlog voeren. Na een overwinning bij Dresden op de Oostenrijkers en een nederlaag tegen de Pruisen bij Gross-Beeren kwam het Franse jeugdleger op 16 oktober 1813 bij Leipzig te staan tegenover de gezamenlijke legers van de coalitie. Vooral omdat de Duitse 'bondgenoten' van Napoleon (Beieren, Saksen en Baden-Württemberg) in grote getale deserteerden en de Fransen gebrek aan alles hadden, met name aan munitie, verloor Napoleon de Volkerenslag. Beide partijen verloren niet minder dan 60.000 man. Ruim 80.000 man, overgebleven van het aanvankelijk 200.000 man sterke Franse leger, vluchtte door Duitsland in de richting van Noord-Frankrijk. Onophoudelijk werden de ongelukkigen geteisterd door de genadeloze kozakken. Degenen die er het leven afbrachten werden zonder pardon uitgeschud en veelal naakt achtergelaten. Dat lot trof ook de Hollandse eregardes die bij Leipzig hadden moeten strijden. De gardist Van Heusden schreef dat een Duitse boer hem een boerenkiel, een grote boerenhoed en een stevige knuppel gegeven had. Een ander, met geen ander bezit meer dan zijn rode sjako, hield zich twee weken schuil in een varkenshok. Een boer gaf hem een deken en twee kussens. Met de deken om het lichaam gewikkeld en de kussens onder zijn bloedende voeten gebonden, vluchtte hij naar het westen.

Even erg als de kozakken teisterde de vlektyfus het vluchtende leger. Overal lagen lijken langs de wegen. Karren vol zieken zochten hun weg naar het westen. De doden werden er afgeduwd en achtergelaten. In de Moezel dreven tientallen schepen vol gewonden, zieken en stervenden. De ziekenhuizen in Worms, Trier en Metz waren overvol. Verzorging werd niet langer gegeven. Behalve de soldaten stierven ook dokters, verpleegsters, priesters, ambtenaren, lijkbezorgers en grafdelvers. De wanhopige legerintendance besloot de overvolle schepen in de Moezel tot zinken te brengen. Voor de ongelukkigen aan boord maakte het weinig verschil. In de ziekenhuizen was het niet beter. Verlof tot opnemings in een hospitaal stond gelijk aan het krijgen van een begrafenisbriefje, schreef een gardist. Slechts 40.000 soldaten ontkwamen aan dood, vlektyfus en krijgsgevangenschap.

9. Napoleon doet afstand

Na de Duitse gebieden gingen ook Nederland en Spanje voor de keizer verloren. Zelfs in zijn eigen land kon hij zich niet meer handhaven. Op 31 maart 1814 hielden de verbondenen hun intocht in Parijs. Op 2 april zetten Senaat en Wetgevend Lichaam in Parijs de familie Bonaparte af, proclameerden een constitutie en riepen de broer van de tijdens de Revolutie gedode koning Lodewijk XVI uit tot koning. In afwachting van deze vorst regeerde een voorlopig bewind onder leiding van de minister van

1. De Fransen in ons land

buitenlandse zaken, Talleyrand. De afgezette keizer zou in de straten van Parijs nog een bloedbad aangericht hebben, als zijn generaals het niet hadden verhinderd. Op 6 april deed hij echter onvoorwaardelijk afstand van alle rechten op de Franse troon, mits hij in zijn verbanningsoord Elba de keizerstitel mocht blijven voeren.

In Parijs besteed Lodewijk XVIII op 3 mei 1814, *in het 19e jaar van mijn regering*, officieel de troon. Van de vijf nog resterende Bourbons was *ce gros Monsieur* (vanwege zijn dikte) ogenschijnlijk de beste kandidaat. In de literatuur is echter weinig goeds over hem gezegd. Hij was *schijnheilig, jichtig, impotent, dom, verwaten, een dik fossiel*, aldus Presser.

Namens het constitutionele Frankrijk sloot Talleyrand op 30 mei de Eerste Vrede van Parijs. Frankrijk behield de grenzen van 1792. Het behoeftte geen oorlogsschatting te betalen en geen geroofde kunstschattingen terug te geven.

BEVRIJDING

1. 'Dolle Dinsdag'

Na de slag bij Leipzig ontstond in Nederland op veel plaatsen een sfeer die doet denken aan de 'Dolle Dinsdag' aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Er ontstonden geruchten dat de geallieerde troepen snel doorstootten, dat ze al in naburige steden waren gesignaleerd en dat ze 'nog vanavond' zouden arriveren. Napoleon zou door de Franse Senaat krankzinnig zijn verklaard, gevangen genomen en, volgens latere berichten, zelfs geëxecuteerd zijn. In Den Haag en Amsterdam zou opstand uitgebroken zijn. Natuurlijk waren dit loze geruchten, maar ze hielpen in ieder geval mee het Franse bestuursapparaat in Nederland te ontregelen. Franse ambtenaren laadden hun gezinnen en bezittingen in koetsen en in karren en namen de wijk naar het zuiden. Lange files vormden zich op de wegen. Grote groepen Nederlanders gingen de straat op, 'Oranje boven' roepend en douanehuisjes en gendarmerieposten in brand stekend. De opwinding nam toe toen op 9 november de eerste kozakken in Nederland werden gesignaleerd. Deze waren overigens meer per ongeluk de grens overgestoken, op zoek naar buit.

Later bleek dat er geen sprake van was dat de geallieerden Nederland zouden binnentrekken. Een winterveldtocht in het moerassige Nederland was bepaald niet aantrekkelijk. Alle aandacht was geconcentreerd op Parijs. De geallieerden behoefden niet te vrezen voor de Franse macht in Nederland. De Franse bevelhebber Molitor beschikte op papier over 10.000 man. Zijn leger was echter een samenraapsel van rekruten van allerlei nationaliteiten, waaronder nogal wat Nederlanders. De gedemotiveerde soldaten grepen iedere gelegenheid aan om te deserteren. Napoleon zegde per brief voortdurend versterkingen toe, maar hij wist waarschijnlijk even goed als Molitor dat daar geen enkele kans op was.

Intussen gebeurde het steeds vaker dat groepen kozakken of Pruisen de grens overstaken en in Groningen, Friesland en zelfs op de Veluwe gesignaleerd werden. Met hun verschijnen werden deze provincies of streken gemakshalve maar als bevrijd beschouwd. Molitor, die geen enkel zicht meer had op de situatie, trok zijn troepen samen in Utrecht. Daarmee gaf hij grote delen van het land prijs. De Fransen behielden slechts enkele garnizoensstadjes als Coevorden, Delfzijl, Deventer, Naarden, Gorinchem en Den Helder.

Het volk roerde zich steeds meer, tot grote bezorgdheid van de gezeten burgers. Zij waren bang dat als gevolg van het ontstane machtsvacuüm het straatgeweld niet meer te beteugelen zou zijn. In Amsterdam hadden de 'Bijltjes', zoals de

scheepstimmerlieden genoemd werden, op 15 november, direct na het vertrek van de Fransen, de douanehuisjes in brand gestoken. Niet alleen Lebrun en de enkele nog resterende Franse ambtenaren sloeg de schrik om het hart, ook de 'fatsoenlijke' burgers. Zij vormden na het vertrek van Lebrun in alle haast een geïmproviseerd bestuur, dat oogluikend een Oranje-optocht toestond, in de hoop de gemoederen van het plunderende volk tot bedaren te brengen. Uitdrukkelijk verklaarde het interim-bestuur dat het geen partij koos, noch voor Frankrijk, noch voor Oranje. Het wenste slechts orde en wilde in alle rust verdere ontwikkelingen afwachten.

2. Het Driemanschap

Eén van 's lands notabelen stelde zich minder bangelijk op. Dat was Gijsbert Karel van Hogendorp. Hij vond een omwenteling en de vorming van een tijdelijk bestuur in naam van de prins van Oranje noodzakelijk. Wanneer Nederland zichzelf zou bevrijden, zou daarmee voorkomen worden dat de geallieerden het door Frankrijk ingelijfde Nederland als veroverd gebied zouden beschouwen en het dienovereenkomstig zouden behandelen. In dat geval zouden de geallieerden wellicht het Nederlandse grondgebied naar willekeur kunnen opdelen. Van belang was de spoedige uitroeping van een soevereine staat, onder een voorlopig, vertegenwoordigend bestuur. Bij de omwenteling die Van Hogendorp voor ogen stond, was de hulp van het volk onmisbaar. Dat was dan echter ook de enige bijdrage die de volksmassa had te leveren. De leiding diende te berusten bij de elite, waartoe hijzelf behoorde: *de wijnigen die den toon geven, de aristoi of gentlemen, de oude erfelijke regenten*. Van Hogendorp stond dus een herstel van de achttiende-eeuwse aristocratie voor. Zijn uitgesproken ideeën, zijn vaak hooghartige houding en zijn neiging een eigen stempel te drukken op de gebeurtenissen zouden er voor zorgen dat de toekomstige soeverein hem van meet af aan op afstand zou houden. Deze opstelling van Willem I zou door Van Hogendorp als *bitsche valsheid aan die kant* betiteld worden.

Zover was het nu echter nog niet. Op 17 november, de dag waarop de Fransen ook Den Haag verlieten, riep Van Hogendorp enkele notabelen bijeen voor een spoedvergadering. Eén van hen was Van der Duyn van Maasdam. Tijdens deze bijeenkomst werd de militair Van Limburg Stirum aangesteld als voorlopig gouverneur van Den Haag. Verder werd besloten zo spoedig mogelijk een groot aantal Orangezinde regenten van vóór 1795 bijeen te roepen. Een provisorische Staten-Generaal moest nog voor eenmaal de oude Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden tot leven wekken. De Staten zouden de onafhankelijkheid van het land en de soevereiniteit van Oranje proclameren. Daarna kon de oude staat afsterven en de nieuwe tot leven komen.

De omstandigheden waren gunstig. Van Limburg Stirum vertoonde zich in zijn hoedanigheid als gouverneur met een oranje kokarde op straat. Dit voorbeeld vond allereerste navolging. Van der Duyn van Maasdam liet de bekende, door Van Hogendorp opgestelde proclamatie voorlezen en aanplakken. *Oranje boven. Holland is vry*. Bij het horen hiervan stroomden de straten vol mensen. Den Haag werd een vlaggenzee.

Ondanks dat werd de vergadering van 18 november een complete mislukking. Er kwamen uit angst voor Franse represailles slechts dertien van de vijftig genodigden opdagen. Bovendien ergerden sommigen zich eraan dat de patriottische regenten gepasseerd werden, terwijl toch Van Hogendorp in zijn proclamatie had beweerd dat 'alle partijchap had opgehouden'. Er werd besloten op 20 november een nieuwe poging te wagen, nu in tegenwoordigheid van de patriottische regenten.

Inderdaad kwam nu een vijftigtal regenten bijeen in Van Hogendorps huis aan de Kneuterdijk. Amsterdam liet verstek gaan omdat de heren van de interim-regering aldaar

1. De Fransen in ons land

nog steeds niet voldoende gerustgesteld waren omtrent de intentiën van den Generaal Molitor. Maar ook degenen die wel waren opgekomen, verweten Van Hogendorp onverantwoord en onwettig optreden. Allen waren bang voor een mogelijke Franse terugkomst. De voormalige Franse gouverneur van Den Haag, De Stassart, dreigde vanuit zijn nieuwe standplaats Gorinchem, volk en regenten met wraak. *Ik zal niet beschrijven,* aldus Van Hogendorp, *hoe van dit uitgezochte hoopje de een voor en de ander na afdroop.* Zonder een besluit te hebben genomen gingen de heren heen.

Van Limburg Stirum vond dat er eind moest komen aan de onzekerheid. Als de oude regenten geen nieuwe regering wilden vormen, moest er maar een voorlopig militair bewind komen. Aldus geschiedde op zondag 21 november 1813. Op het laatste moment trokken de aanwezige officieren zich alsnog terug, zodat alleen Van Limburg Stirum zijn handtekening zette naast die van Van Hogendorp en van Van der Duyn van Maasdam. De Verenigde Nederlanden hadden een nieuwe regering. Dit Algemeen Bestuur, zoals het Driemanschap zich noemde, bleef in functie van 21 november tot 6 december.

3. De komst van de kozakken

Het Algemeen Bestuur stelde alles in het werk om op de nieuw te vormen ministeries betrouwbare mensen te benoemen en geld en soldaten bijeen te brengen. Ten einde het Haagse gezag te versterken werden commissarissen naar de aarzelende steden gestuurd. Naarmate de positie van Molitor verzwakte, werd het resultaat groter. In de nacht van 22 op 23 november overreedde een afgezant van het Algemeen Bestuur zonder veel moeite de commandant van een bende kozakken om naar het westen te trekken. Bij hun nadering kozen de interim-bestuurders eieren voor hun geld. Tussen 23 en 29 november kozen Harderwijk, Nijkerk, Amersfoort, Amsterdam en Alkmaar de zijde van Den Haag. Pruisische soldaten bezetten Doesburg, Zutphen en Arnhem. Op 28 november ontruimde Molitor Utrecht.

De kozakken werden gesignaleerd in Utrecht, Leiden, Rotterdam en Amsterdam. In Rotterdam brachten ze de nacht door op de binnenplaats van de Doelen. *Hunne hutten van ronde piramidale gedaante en uit stroo zamengesteld, hadden van boven eene opening tot doortogt van den rook, en eene lagen ingang, waardoor men niet dan gebukt konde binnenkomen; hunne paarden (waarvan diegene, welke zij uit hun land hadden meegebracht, klein doch zeer harig waren) stonden bij elkander gekoppeld, en die zoo geduchte lanzen waren kegelsgewijze bij elkaar geplaatst. Eenige hunner hielden zich onledig met het bereiden der kleederen, terwijl sommigen zich onderling vermaakten en een op de fluit speelde.*

De kozakken waren ongeregelde troepen. Ieder was gekleed naar eigen smaak of behoefte. Sommigen waren gehuld in bontpelzen, anderen in lange Poolse jassen. Met hun lange verwarde baarden zagen ze er ongunstig en angstaanjagend uit. Ook in particuliere huizen werden ze ondergebracht. Bij dagorder werd de gastgezinnen meegeedeeld dat de soldaten recht hadden op anderhalf pond vlees per man per dag, drie pond brood, twee porties (ter grootte van een bierglas) brandewijn of jenever. Tot grote verbazing van de Hollanders nuttigden de kozakken ook waskaarsen.

Toen ook Dordrecht en Woerden zich aansloten, was het grootste deel van Nederland bevrijd. In de kerken werd op zondag 5 december dankgezegd *aan Hem Die gezegd heeft: Mijne is de overwinning.* Want *dit alles is van den HEERE geschied en het is wonderlijk in onze oogen.* Op diezelfde dag werd in de nog niet bevrijde delen van Nederland op last van de bezetter God geprezen in plechtige missen vanwege de negende verjaardag van de keizerskroning.

De gezamenlijke Rotterdamse bakkers maakten ter gelegenheid van de Sint-Nicolaas-avond bekend dat er vastgestelde prijzen waren voor borstplaat, gemengd banket en boterletters, *kunnende het geëerd publiek verzekerd zijn dat alles van zuivere Coloniale Suiker gemaakt is*. Voor de Rotterdammers reden om een lied aan te heffen: *Geen suiker meer uit krooten, Geen rogge meer gebrand! De zee is nu ontsloten, 't Douanerot van kant*.

4. De terugkeer van Oranje

Al op 19 november 1813 had Van Hogendorp op eigen initiatief diplomaten naar Engeland en Duitsland gestuurd om prins Willem VI, zoals Frederik zich sinds de dood van zijn vader Willem V noemde, te zoeken. Op 21 november werd de erfprins in Londen aangetroffen. Hij aarzelde geen moment om mee te gaan. De Engelse regering bood hem het fregat 'Warrior' aan, waarmee hij op 26 november vertrok. Op 30 november lag het schip voor de kust van Scheveningen. Terwijl een zoon van schipper Pronk zijn paard over de Scheveningseweg joeg om van Limburg Stirum op de hoogte te brengen, haastte iedereen zich naar het strand en de duinen om niets van het schouwspel te missen. De Warrior zette een sloep uit, waarin marineofficieren in gala-uniformen plaatsnamen. De man die daarna de staatsietrap afdaalde, moest de prins van Oranje zijn. Van der Duyn stuurde een door drie paarden getrokken boerenkar de zee in om de prins vanuit de sloep aan land te brengen. Veel toeschouwers trotseerden het koude water en liepen de zee in om de wagen, waarop de prins naast de schipper op de bok zat, op het strand te duwen. Bij de pastorie aan de Keizerstraat stapte de prins in een staatsiekaros, waarmee hij naar het huis van Van Limburg Stirum reed. De menigte op straat riep al 'leve de koning'!

5. Ondank ten opzichte van Van Hogendorp

Een hevige jichtaanval belette Van Hogendorp de blijde gebeurtenis mee te maken, hoewel boze tongen beweerden dat hem de ziekte goed uitkwam omdat de prins dan genoodzaakt zou zijn naar hem toe te komen. Dit weigerde de prins echter, ondanks herhaald aandringen van Van der Duyn van Maasdam. Pas toen hij begreep niet langer onder een bezoek aan Van Hogendorp uit te kunnen, ging hij naar het huis aan de Kneuterdijk, waar de opstand was begonnen en waar de voorlopige regering was gevestigd. Hij gedroeg zich daar ten opzichte van de man aan wie hij menselijkerwijs gezien zijn terugkeer te danken had, weinig vorstelijk. Hij reageerde nauwelijks op de uitgestoken hand van Van Hogendorp, die zich goed bewust was van de weinig toeschietelijke houding van de prins. Er werden een paar beleefdheden uitgewisseld en even later stond de prins weer buiten. Hij zou zich voorlopig niet meer ten huize van Van Hogendorp laten zien.

6. De proclamaties van 1 en 2 december 1813

Op 1 december kondigde het Algemeen Bestuur in een proclamatie de soevereiniteit van de erfprins aan. *Het is geen Willem de Zesde, welken het Nederlandsche volk heeft terug gevraagd, zonder te weten, wat het eigenlijk van hem te hopen of te verwachten had. Het is Willem de Eerste, die als Souverein Vorst, naar den wensch der Nederlanders, onder het volk optreedt. Uwe burgerlijke vrijheid zal door wetten, door eene die vrijheid waarborgende Constitutie, zekerder dan te voren gevestigd zijn. (...) Nederland is vrij en Willem de Eerste Souverein Vorst van dat vrij Nederland.*

De proclamatie waarmee Willem de volgende dag reageerde, had als kern de volgende mededeling: *Uw vertrouwen, uwe liefde legt de Soevereiniteit in myne handen, en van*

1. De Fransen in ons land

alle zyden dringt men op de aanneming daarvan, wyl de Nood van het Vaderland, wyl de toestand van Europa dit vordert. Welaan dan. Ik zal myne bedenkingen aan Uwe wenschen opofferen; ik aanvaarde het ook alleen onder waarborging eener wyze constitutie, welke uwe Vryheid tegen mogelyke misbruiken verzekert, ik aanvaarde het in het volle gevoel der verpligting, welke my deze aanneming oplegt.

Antwoorden **Basis** **Verwerking**

1. a. 1999.
b. liberté, égalité, fraternité.
c. vrijheid, gelijkheid, broederschap.
d. De vrijheidsboom.
e. République Française.
f. Republiek Frankrijk.
2. a. Verenigde Oost-Indische Compagnie.
b. Johan van Oldenbarnevelt, 1602.
c. Het alleenrecht om handel te drijven in Azië.
d. Engeland.
3. a. Een scepter.
b. De Rijksappel.
c. Door zichzelf.
d. Hij is geboren op het eiland Corsica en hij was klein (1,67 m.).
4. a. Koning Lodewijk Napoleon.
b. Willem Bilderdijk.
c. Hij is leraar Nederlands.
d. Hij gaat naar Leiden, als daar een kruitschip is ontploft; Hij bezoekt de Betuwe als daar een overstroming is geweest.
e. Zijn familieleden zullen naar hem luisteren.
5. a. Vijf volkeren vchten tegen elkaar: Fransen, Oostenrijkers, Pruisen, Russen en Zweden.
b. Kroonpins Willem, de nieuwe koning Willem I.
c. Scheveningen.
6. 2 Op de nettenwagen staat de Prins, hij zwaait met zijn hoed.
5 Op het bruine paard zit Jacob Pronk uit Scheveningen. Hij was er in 1795 ook bij toen de Oranjes vluchtten naar Engeland.
7 Op het witte paard zit zijn zoon Arie Pronk. Hij komt net terug uit Den Haag. Daar heeft hij verteld dat de Prins er aankomt.
3 De matrozen naast de nettenwagen waren er in 1795 ook bij.
6 Scheveningse vrouwen dragen een zwarte schoudermantel met rode voering en witte muts.
4 De vissersschepen op het strand zijn bomschuiten. In de herfst worden ze met behulp van paarden op het strand getrokken.
1 Tussen twee masten hangen netten om te drogen.
8 Vanaf de kerktoren van Scheveningen wappert de Oranjevlag.
7. a. Hokjes inkleuren.
b. 1795 Eerste Nationale Vergadering.

1799	Napoleon Bonaparte komt aan de macht.
1805	Raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck
1806	Lodewijk Napoleon wordt koning.
1807	Ontploffing kruitschip te Leiden.
1811	Invoering burgerlijke stand.
1812	Tocht naar Rusland.
1813	De Prins van Oranje landt te Scheveningen.

Extra

1. a. Positief, anders zet je die boom niet op je euromunt. 14 juli (bestorming van De Bastille) is nog altijd een nationale feestdag in Frankrijk.
2. a. Eigen antwoord.
b. In 1795 nam Engeland onze koloniën in beslag. In 1940 bestuurde onze regering vanuit Londen onze koloniën.
3. a. Guido de Brès.
1561.
b. En hun ambt (...) Zijn Woord gebiedt.
c. Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP).
4. De symfonie is te vinden op <https://www.youtube.com/watch?v=kwRVR-TmKYw>
a. Napoleon kroonde zich tot keizer. Van Beethoven vond dit niet passen bij 'gelijkheid'.
b. Alle groepen zijn te horen. Typisch een symfonieorkest.
5. a. 1. Johan van Oldenbarnevelt.
2. Jacob Cats.
3. Johan de Witt.
b. Het past niet bij gelijkheid, want dan is iedereen even rijk of arm.
6. a. Standaard maten en gewichten.
b. Maten: el, duim, palm, bunder, mijl.
Gewichten: mud, maatje, stoop, lood, last.
c. Als bovendien iedereen zich aan dezelfde standaard houdt, worden communicatie, samenwerking en handel een stuk eenvoudiger.
d. Burgerlijk Wetboek: In dit boek staan allerlei afspraken over hoe de burgers van Nederland met elkaar om moeten gaan. Voor de wet is iedereen gelijk.
Burgerlijke Stand: Bij de burgerlijke stand moet je alles aangeven met betrekking tot geboorte, overlijden, huwelijk enz.
Kadaster: Hier wordt alles geregistreerd met betrekking tot de verdeling van de percelen grond en het onroerend goed dat daarop staat.